

ผู้หญิงกับการพัฒนา: วิเคราะห์ผ่านนโยบายการพัฒนาผู้หญิงของประเทศไทย*

Woman and Development: An Analysis of Thailand's Women Development Policy

ณรงค์ สารสิน^{**}

Narong Sarasin^{***}

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ^{****}

Pinwadee Srisupan^{*****}

บทความนี้

Received

9 ธันวาคม 2567

Revised

17 มกราคม 2568

Accepted

3 มีนาคม 2568

บทคัดย่อ

ผู้หญิงในสังคมไทยมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นอยู่สถานะ แม่ เมีย หรือผู้นำทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ บทบาทเหล่านี้แลกมาด้วยความพยายามและการผลักดันเชิงระบบจากอดีต จนถึงปัจจุบัน บทความนี้นำเสนอบทบาทและความสำคัญของผู้หญิงใน กระบวนการพัฒนาทางสังคมและเศรษฐกิจของไทย การเปลี่ยนแปลงผ่าน นโยบายและกฎหมายที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาผู้หญิง เน้นศึกษาถึงแรง ขับเคลื่อนการเสริมพลังอำนาจต่อผู้หญิงจากนโยบายการพัฒนาในระดับโลก นโยบายของรัฐหรือการส่งเสริมขององค์กรต่างๆ ส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทและ พื้นที่ทางสังคมมากขึ้น โดยแบ่งเป็น 4 ยุคได้แก่ ยุคที่ 1 หลังการปฏิวัติสยาม (พ.ศ.2475-2517) ยุคที่ 2 หลังปีสตรีสากล (พ.ศ.2519-2539) ยุคที่ 3

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ หัวข้อ “พื้นที่ชีวิตและปฏิบัติการขับเคลื่อน พลังอำนาจของผู้หญิงอีสานที่ทำงานด้านการพัฒนาสังคม” ได้รับทุนสนับสนุนจาก ทุนวิจัยมหาบัณฑิตด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการการวิจัย แห่งชาติ (วช.)

** นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาสังคมศาสตร์และการพัฒนา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

*** Master's degree student, Master of Arts Program in Social Science and Development, Ubon Ratchathani University.

**** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (ดร.)

***** Assistant Professor, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University. (Ph.D)

การเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรีหลังรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ.2540 (พ.ศ.2540-2557) และยุคที่ 4 ยุคการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) (พ.ศ.2558-ปัจจุบัน) การเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคส่งผลให้ผู้หญิงมีบทบาทที่ก้าวหน้าในการพัฒนาประเทศ ทั้งทางการเมือง การเศรษฐกิจ และสังคม โดยวิเคราะห์ผ่านแนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา บทความนี้วิเคราะห์ว่า แม้จะมีการให้สิทธิและความเสมอภาคผ่านเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบาย แต่ผู้หญิงในสังคมไทยหลายคนยังต้องเผชิญกับการถูกเอารัดเอาเปรียบ ทั้งในเชิงปัจเจก และโครงสร้างที่ไม่เอื้อหรือเปิดโอกาสให้ได้แสดงศักยภาพความสามารถอย่างเต็มที่ การเสริมพลังผู้หญิงทั้งในเชิงสังคม และการเมืองจึงเป็นเรื่องที่ต้องทำอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: สตรี--ภาวะสังคม, สตรี--สถานภาพทางกฎหมาย, การเสริมพลังผู้หญิง

Abstract

Women in Thai society play a significant role in national development across all dimensions, whether as mothers, wives, or leaders in politics, society, and the economy. These roles have been attained through persistent efforts and systemic advocacy from the past to the present. This article explores the roles and significance of women in Thailand's social and economic development, highlighting changes brought about by policies and laws that support women's advancement. It focuses on the driving forces behind women's empowerment, including global development frameworks, state policies, and initiatives from various organizations- all of which have contributed to enhancing women's roles and visibility in society.

The discussion is presented through four historical periods: the Post-Siam Revolution Era (1932–1974), the Post-International Women's Year Era (1976–1996), the Post-1997 Constitution Era (1997–2014), and the Sustainable Development Era (SDGs) (2015–present). Each period marks progressive changes in women's roles in political, economic, and social development. This study analyzes these transformations through the lens of women and development theories.

Despite policy reforms promoting rights and equality, many women in Thai society continue to face individual and structural barriers that limit their full potential. Therefore, sustained efforts are essential to further empower women in both social and political spheres.

Keywords: Woman--Social Conditions, Women--Legal Status, Laws, Woman Empowerment

1. บทนำ

ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศไทยในทุกมิติ ไม่ว่าจะอยู่สถานะ แม่ เมีย หรือผู้นำทางการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ บทบาทเหล่านี้เกิดจากความพยายามและการผลักดันเชิงระบบจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งปัจจุบันถือได้ว่าผู้หญิงมีบทบาททางสังคมที่เด่นชัดมากกว่าในอดีต ไม่ว่าจะเป็นด้านความเท่าเทียมทางเพศ สิทธิและบทบาทหน้าที่ทางสังคม ในระยะ 20 ปี ที่ผ่านมามงานศึกษาหลายชิ้นชี้ว่าผู้หญิงในสังคมมีบทบาทสูงในพื้นที่การพัฒนาสังคม และมีบทบาทในการกำหนดชะตาชีวิต และวิถีการผลิตของครัวเรือนท่ามกลางโครงสร้างทางสังคมและความเชื่อในสังคมภายใต้สังคมชายเป็นใหญ่ที่ไม่มีความเท่าเทียมและมักจะผูกผู้หญิงไว้กับพื้นที่ของครัวเรือน เช่น งานของอดิณ รพีพัฒน์และนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2533 อ้างถึงใน สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิตติอาษา, 2543) ชี้ว่าเมื่อผู้ชายและผู้หญิงได้เคลื่อนย้ายออกจากบริบทของชุมชนไทยดั้งเดิม เช่น การเข้ามาทำงานในเมืองเป็นกรรมกร แต่ระบบความเชื่อแบบเดิมที่กำหนดบทบาทของผู้หญิงกลับยังคงสืบทอดต่อไปอยู่ โดยมีผ้าซิ่นและกางเกงเป็นสัญลักษณ์ที่ดำรงอยู่ในมิติสังคมวัฒนธรรมของการกดขี่เชิงสัญลักษณ์ อย่างไรก็ตามในงานวิจัยต่อๆ มาพบว่า พลังอำนาจในการต่อรองในพื้นที่ทางสังคมก็มีมากขึ้น โดยเฉพาะการที่ผู้หญิงมีอำนาจในการควบคุมเศรษฐกิจและการเงินของตนเอง หรือในครัวเรือนผ่านการออกไปทำงานนอกบ้าน ในทางตรงกันข้ามผู้หญิงก็อาจจะต้องรับภาระทั้งการทำงานหนักในพื้นที่ในบ้านและนอกบ้านด้วย ซึ่ง สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2548) ได้วิเคราะห์งานวิจัยเกี่ยวกับพลังความคิดและภูมิปัญญาในภาคอีสาน พบว่า งานวิจัยหลายชิ้นได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัยบทบาทสตรีมากขึ้น ทั้งในด้านเกี่ยวกับการปรับเปลี่ยนบทบาทผู้หญิงในสังคมอีสาน บทบาทผู้หญิงกับการพัฒนา ผู้หญิงกับขบวนการต่อสู้ ทบอบได้ ต่อดรงกับความขัดแย้งที่เกิดจากการพัฒนา หรือการศึกษาประเด็นของเพศสภาพ (gender) ระหว่างชายหญิง เป็นต้น รวมทั้งมีการใช้แนวคิดสกุลหลังทันสมัย (postmodern) เช่น แนวคิดอัตลักษณ์ แนวคิดคนชายขอบ แนวคิดวาทกรรมหรือแนวคิดคนพลัดถิ่น เป็นต้น มาใช้ในการวิเคราะห์ที่ลุ่มลึกมากขึ้น

ทั้งนี้ การพัฒนาที่มีความหลากหลายสร้างพื้นที่ใหม่ให้กับผู้หญิง ทั้งด้านที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา และการเสริมสร้างพลังจากการพัฒนา งานของทุติยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง (2564) กล่าวถึงบทบาทผู้หญิงในการจัดการเศรษฐกิจระดับครัวเรือนที่ชี้ว่าสังคมวัฒนธรรมกำหนดการเป็นแม่ศรีเรือนและการทำอาหารจะได้รับการถ่ายทอดทักษะจากเจ้าโคตร (ญาติผู้ใหญ่สูงสุดของตระกูล) ที่เป็นระบบการนับถือผู้อาวุโสในอีสาน เจ้าโคตรจะถือเป็นผู้ที่ชำนาญงานบ้านงานครัว และงานที่ผู้หญิงจะต้องรับผิดชอบมากที่สุด ผ่านการถ่ายทอดจากวิธีการพาเห็ดพาเบ้ง (การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง) ผู้หญิงก็เป็นทั้งผู้สืบทอดและการเป็นผู้ถ่ายทอดในเวลาเดียวกัน อย่างไรก็ตามผู้หญิงแต่ละคนมีตัวตนในฐานะที่เป็น

ผู้ดูแลระบบเศรษฐกิจในครัวเรือนที่มีส่วนร่วมกับผู้ชาย การเป็นแม่ค้าขายปลาของผู้หญิงที่มีสามี หรือพ่อเป็นผู้หาปลา ผู้หญิงจะมีการถนอมอาหาร (ปลาแดด) เก็บไว้ในช่วงที่ปลาเยอะและขายไม่หมด จนนำมาสู่การทำ “สา่งปลาแดด” ซึ่งเป็นนวัตกรรมของชุมชนการถนอมอาหารที่เกิดขึ้นภายใต้ระบบทุนนิยม แสดงให้เห็นการมีบทบาทของผู้หญิงที่มีต่อระบบเศรษฐกิจของครัวเรือน การเป็นผู้จัดการด้วยการใช้ทักษะความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอด เป็นการทำงานร่วมกันกับผู้ชายที่แบ่งหน้าที่บทบาทกันอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังมีผู้หญิงอีสานที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาของรัฐในหลายรูปแบบ งานของ พงษ์เทพ บุญกล้า วรณภา วงษ์พินิจ และกนกวรรณ มะโนรมย์ (2564) ชี้ว่า โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐเช่น “เขื่อนราษีไศล” ได้สร้างผลกระทบต่องานและระบบภูมิเวศป่าบุง ป่าทามในลุ่มแม่น้ำมูลอย่างเป็นพลวัต ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้นในบริบทของการพัฒนา จากเดิมมีบทบาทหลักในการเป็นแม่ เมีย และลูกสาว แต่กลับมีบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นในด้านการเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมและการทำกิจกรรมอื่นๆ จากการได้รับผลกระทบของการพัฒนา และยังต้องรับภาระในการออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อความอยู่รอดของครอบครัวอีกด้วย เช่นเดียวกับงานของ กิติมา ขุนทอง (2567) ที่เผยให้เห็นว่าผู้หญิงที่อยู่ในของกลุ่มอนุรักษ์ป่าเขาเหล่าน้อย-ผาจันทร์ ผ่านกระบวนการต่อสู้กับทุนอุตสาหกรรมเหมืองแร่หินต้องทุกขระทรมและเสียสละ สูญเสียทั้งทุนทางทรัพยากร โอกาสในการหารายได้ และเวลาในการดูแลครอบครัว ทำให้โอกาสในการก้าวข้ามความยากจนเป็นไปได้ยาก เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าภายใต้เงื่อนไขของความเปราะบางของผู้หญิงเป็นกลุ่มที่มีโอกาสได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนามากกว่า ในการอธิบายความสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างชายและหญิงที่มีความยืดหยุ่นไม่แข็งตายตัวของผู้หญิงอีสาน กนกวรรณ มะโนรมย์ (2564) ได้กำหนดคำว่า อีสานเฟมินิสต์ โดยชี้ว่าผู้หญิงจะมีบทบาทในพื้นที่สาธารณะ เช่น ตลาด มีอำนาจในการตัดสินใจในการค้าขายเพื่อสร้างรายได้ในมิติทางเศรษฐกิจครัวเรือนได้ด้วยตนเอง บทบาทการเป็นนักเคลื่อนไหวทางสังคมของผู้หญิงที่ออกมาเรียกร้องต่อองค์กรรัฐ เนื่องจากการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติของผู้หญิงได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐ โดยแบ่งบทบาทของผู้หญิงในแต่ละพื้นที่ออกเป็น 3 อย่างในเวลาเดียวกัน คือ งานในพื้นที่ครัวเรือน งานในพื้นที่สาธารณะ และบทบาทในการจัดการทรัพยากร ซึ่งในขณะที่ต้องทำงานอื่นผู้หญิงยังเผชิญกับปัญหาสังคมด้านต่างๆ อีกด้วย

การศึกษาบทบาทของผู้หญิงในพื้นที่การพัฒนาดังกล่าวได้แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของผลลัพธ์จากกระบวนการพัฒนา โดยพบว่าผู้หญิงได้รับทั้งผลประโยชน์และผลกระทบในเชิงลบ กล่าวคือ แม้ผู้หญิงจะมีบทบาทเพิ่มขึ้นในพื้นที่การพัฒนา มีอำนาจต่อรองทางเศรษฐกิจมากขึ้น แต่ยังคงต้องแบกรับภาระหน้าที่ในครัวเรือนอย่างเข้มข้นในหลายด้าน สะท้อนให้เห็นว่านโยบายการพัฒนาที่ผ่านมายังไม่สามารถแก้ไขความไม่เป็นธรรมเชิงโครงสร้างได้อย่างแท้จริง ผู้หญิงชนบทอีสานก็ต้องเผชิญกับความท้าทายใหม่ๆ

เช่น ผลกระทบจากโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐที่มักละเลยมิติเพศภาวะ นอกจากนี้ การที่ผู้หญิงหลายคนได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้หญิงแถวหน้าในงานพัฒนา ยังสะท้อนให้เห็นถึงการต่อสู้กับระบบโครงสร้างทางสังคมที่เผยให้เห็นตัวตนและพื้นที่ทางสังคมของผู้หญิง ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกเห็นได้จากการที่ผู้หญิงได้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ รวมถึงการปรับเปลี่ยนกฎหมายที่เอื้อประโยชน์ต่อผู้หญิงมากขึ้น Kabeer (1994) เห็นว่าทฤษฎีการพัฒนาและนโยบายในอดีตได้รับอิทธิพลจากโครงสร้างสังคมที่มีลำดับชั้นทางเพศ (gender hierarchies) ความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่มาจากมุมมองของผู้ชายและทำให้บทบาทของผู้หญิงในภาคเศรษฐกิจและสังคมถูกมองข้าม ทำให้เกิดการมองเห็นผู้หญิงในฐานะ “ผู้รับ” มากกว่าผู้กระทำ นโยบายพัฒนามักมองว่าผู้หญิงเป็นกลุ่มเปราะบางที่ต้องการความช่วยเหลือ มากกว่าการเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในกระบวนการพัฒนา และโครงการพัฒนาหลายโครงการจำกัดบทบาทของผู้หญิงไว้ในกรอบของ “ภาระหน้าที่ในครัวเรือน” มากกว่าการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมือง Kabeer เสนอให้มีการพัฒนาที่คำนึงถึงบทบาทของเพศสภาพอย่างแท้จริง สร้างโอกาสทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การพัฒนาไม่ควรเป็นแค่การให้ทรัพยากรแก่ผู้หญิง แต่ต้องเป็นกระบวนการที่ช่วยให้พวกเธอสามารถควบคุมทรัพยากร และมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง ต้องเป็นกระบวนการที่เสริมพลังให้กับผู้หญิงแทนที่จะลดทอนพวกเธอให้อยู่ในฐานะผู้รับความช่วยเหลือ

การที่ผู้หญิงจะมีพื้นที่ในระบบโครงสร้างทางสังคมที่ไม่เป็นธรรม นโยบายคือเครื่องมือสำคัญหนึ่งในการต่อสู้ เพื่อให้เกิดการปรับระบบความสัมพันธ์ที่ช่วยให้การพัฒนาที่คำนึงถึงผู้หญิงมากขึ้น นโยบายการพัฒนาผู้หญิงในประเทศไทยมีจุดเริ่มต้นจากแผนพัฒนาผู้หญิงในระดับนานาชาติและการเข้าร่วมในอนุสัญญาต่างๆ ซึ่งนำไปสู่การปรับเปลี่ยนกฎหมายและระเบียบที่เอื้อต่อการพัฒนาผู้หญิง จนทำให้ประเด็นการพัฒนาผู้หญิงได้รับการยกระดับเป็นวาระการพัฒนาในระดับชาติ ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าการกำหนดแนวทางการพัฒนาผู้หญิงในประเทศไทยนั้นไม่ได้มีรากฐานมาจากการวิเคราะห์บริบทและความต้องการที่แท้จริงภายในประเทศ หากแต่เป็นผลมาจากการดำเนินการตามพันธกรณีและเป้าหมายที่กำหนดโดยอนุสัญญาและความร่วมมือระหว่างประเทศ เช่น เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงนำมาสู่คำถามสำคัญว่า การกำหนดนโยบายการพัฒนาในลักษณะนี้จะสามารถสร้างความเป็นธรรมระหว่างเพศในสังคมไทยได้อย่างแท้จริงหรือไม่ และจะสามารถตอบสนองต่อความต้องการและแก้ไขปัญหาความไม่เท่าเทียมทางเพศที่มีลักษณะเฉพาะตามบริบทของสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่

บทความนี้นำเสนอมิติการพัฒนาผู้หญิง โดยการศึกษาเอกสาร ประวัติศาสตร์นโยบายการพัฒนาผู้หญิงของประเทศไทยตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จนถึงปัจจุบัน ตลอดจนเชื่อมโยง

กับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ผลของนโยบายการพัฒนาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมายและการพัฒนาผู้หญิง ใช้แนวคิด “เพศกับการพัฒนา” (Gender and Development: GAD) เป็นกรอบวิเคราะห์หลัก ซึ่งเป็นแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมที่เป็นสาเหตุของความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศ นอกจากนี้ ยังนำแนวคิดเรื่อง “การเสริมพลังผู้หญิง” (Women Empowerment) มาใช้ในการพิจารณาสิ่งที่ช่วยเพิ่มบทบาทและอำนาจในการตัดสินใจของผู้หญิงในสังคมไทย รวมถึงวิเคราะห์ผลกระทบของนโยบายต่อสถานะของผู้หญิงในสังคมไทยนำเสนอผ่านงานวิจัยด้านผู้หญิงและการเสริมพลังผู้หญิงเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมทางเพศอย่างยั่งยืน

2. แนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา

ในส่วนนี้ นำเสนอแนวคิดเพศกับการพัฒนาและแนวคิดการเสริมพลังซึ่งเป็นแนวคิดที่มักถูกนำมาใช้ในการพัฒนาผู้หญิงในนโยบายของรัฐและหน่วยงานด้านการพัฒนาต่างๆ

แนวคิดเพศกับการพัฒนา (Gender and Development)

แนวคิดเพศกับการพัฒนา (Gender and Development: GAD) เป็นแนวคิดที่เน้นบทบาทของความสัมพันธ์ทางเพศในการพัฒนาและยังรวมถึงการหาวิธีในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมที่เป็นต้นเหตุความไม่เท่าเทียมระหว่างชายหญิง การปรับโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในสังคมให้ดีขึ้น จากการโต้แย้งของที่ว่าโครงสร้างทางสังคมกำหนดบทบาทผู้หญิงไว้ในบ้านดูแลทุกอย่างภายในบ้าน ส่วนผู้ชายจะมีบทบาททางสังคมในพื้นที่นอกบ้านมากกว่า การกำหนดบทบาทเช่นนี้เป็นการกำหนดโดยบทบาททางเพศในทางชีววิทยานำมาสู่อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง เมื่อผู้หญิงถูกโครงสร้างทางสังคมกำหนดบทบาทไว้ในพื้นที่บ้าน ผู้หญิงจะโดนกีดกันเข้าไม่ถึงการพัฒนาในด้านต่างๆ GAD ได้ต่อยอดและปรับเปลี่ยนมาจาก แนวคิดผู้หญิงกับการพัฒนา (Women and development-WAD) และแนวคิดผู้หญิงในการพัฒนา (Women in development-WID) ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิงในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเน้นย้ำความจำเป็นในการสร้างความเท่าเทียมทางเพศ และการสนับสนุนให้คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในทุกมิติของการพัฒนา แนวทางนี้เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 1970 ที่ตอบสนองต่อข้อกังวลที่ว่าความพยายามในการพัฒนาแบบดั้งเดิมไม่สามารถตอบสนองความต้องการและการมีส่วนร่วมของสตรีได้อย่างเพียงพอ แนวทาง WID ยอมรับว่าผู้หญิงมักจะเผชิญกับความท้าทายและการเลือกปฏิบัติที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อความสามารถในการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนาดังกล่าว

ความท้าทายเหล่านี้ ได้แก่ การขาดการเข้าถึงการศึกษา โอกาสทางเศรษฐกิจ และอำนาจในการตัดสินใจ ตลอดจนระดับความยากจนและความเปราะบางที่สูงขึ้น แนวทางดังกล่าวเรียกร้องให้เน้นรวม (inclusion) ผู้หญิงไว้ในกระบวนการวางแผนพัฒนาและการตัดสินใจ เช่นเดียวกับการออกแบบนโยบายและโครงการที่ตอบสนองความต้องการและสิทธิเฉพาะของผู้หญิง นอกจากนี้ ยังเน้นย้ำถึงความสำคัญของการสร้างขีดความสามารถของสตรีและส่งเสริมให้พวกเธอมีส่วนร่วมในการพัฒนา Moser (1989) วิพากษ์แนวทาง WID ว่ามีข้อจำกัดสำคัญหลายประการ โดยเฉพาะในแง่ของแนวคิดและวิธีการดำเนินนโยบาย เนื่องจากไม่มีการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจน ทำให้มีการนำ WID ไปใช้ในลักษณะที่แตกต่างกันมาก และบางครั้งก็เพียงแคเป็นข้ออ้างในการรวมผู้หญิงเข้าไปในโครงการพัฒนาโดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงอำนาจที่เอื้อให้เกิดความไม่เท่าเทียมทางเพศ การที่ผนวกผู้หญิงเข้าไปในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจโดยมองว่าผู้หญิงเป็นทรัพยากรที่ยังไม่ได้ถูกใช้อย่างเต็มที่ แต่กลับไม่ได้ตั้งคำถามถึงโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจที่ทำให้ผู้หญิงถูกกีดกันและอยู่ในภาวะเสียเปรียบตั้งแต่ต้น แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่จำเป็นเพื่อให้เกิดความเสมอภาคอย่างแท้จริง

นับตั้งแต่ทศวรรษ 1990 การมีส่วนร่วมของสตรีและพลวัตทางเพศได้พัฒนามาเป็นประเด็นสำคัญในวาทกรรมและนโยบายการพัฒนาระหว่างประเทศ ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงในทฤษฎีและนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจแล้ว WID ได้รับการพัฒนาออกไปเป็นสาขาที่แตกต่างกันหรือทับซ้อนกันที่เรียกว่าผู้หญิงกับการพัฒนา (Woman and Development-WAD) เพศและการพัฒนา (Gender and Development- GAD) ที่เป็นแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพและแนวทางการเสริมอำนาจ เป็นต้น ประเด็นพื้นฐานหลายประการสามารถระบุได้จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงและเพศภาวะในการพัฒนา ได้แก่ การแบ่งงานตามเพศ การพัฒนาเศรษฐกิจมีผลกระทบที่แตกต่างกันต่อชายและหญิง แม้ว่าผลกระทบต่อผู้หญิงมีแนวโน้มที่จะถูกกำหนดเงื่อนไขตามชนชั้นและชาติพันธุ์ การกำหนดนโยบายเศรษฐกิจและสถาบันต่างๆ ต่างมีธรรมชาติที่มีมิติเกี่ยวกับเรื่องเพศ และวิธีการที่เศรษฐศาสตร์มหภาคและความสัมพันธ์ทางสังคมของเพศต่างมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน (Moghadam, 2018) ในขณะที่ WID มักมองผู้หญิงเป็นกลุ่มแยกออกจากบริบททางสังคมที่ซับซ้อน แต่แนวทาง Gender and Development (GAD) ที่พัฒนาต่อมามุ่งเน้นการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจระหว่างเพศชายและเพศหญิง และพิจารณาถึงปัจจัยทางสังคมประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมที่กำหนดบทบาททางเพศของแต่ละกลุ่ม ในประเด็นเกี่ยวกับความยากจน GAD มุ่งอธิบายการพัฒนาที่ส่งผลต่อความยากจนที่เกิดจากประเด็นด้านเพศ โดยให้ความสนใจเรื่องสุขภาพและคุณภาพชีวิต เช่น ความรุนแรง การยอมรับ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การสืบพันธุ์และสิทธิทางเพศ เสรีภาพในการเคลื่อนไหว สิทธิการครอบครองบุตร และการเสริมพลังในภาพรวม ซึ่งต่างให้

ความสำคัญกับการลดทอนอำนาจที่ครอบงำหรืออธิบายปฏิบัติการของอำนาจในเชิงโครงสร้าง (Johnsson - Latham, 2010) การมองมิติของผู้หญิงในการพัฒนาในปัจจุบันจึงไม่ได้เป็นแค่การเรียกให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมแต่มีการขยายมุมมองมิติเรื่องเพศที่หลากหลายเข้าไปด้วย

การผลักดันให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในสังคมเศรษฐกิจผ่านแนวคิดดังกล่าวถูกกระจายไปทั่วโลก อย่างไรก็ตามก็เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ช้าในสังคมที่มีวัฒนธรรมแบบปิตาธิปไตยอย่างเข้มข้น Kabeer (1994) ได้ศึกษานโยบายจากกรณีศึกษาจากหลายประเทศในภูมิภาคโลกใต้ (Global South) โดยเฉพาะในเอเชียใต้และแอฟริกาซึ่งเผชิญกับโครงสร้างชายเป็นใหญ่ โดยเห็นว่ากระแสหลักของการพัฒนามักมองข้ามหรือบิดเบือนบทบาทและประสบการณ์ของผู้หญิง ส่งผลให้แม้บางนโยบายจะดูเหมือนส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ แต่กลับตอกย้ำโครงสร้างอำนาจชายเป็นใหญ่แทน ตัวอย่างเช่น แนวคิดเรื่องสวัสดิการ (Welfare) ที่เห็นว่าแม้นโยบายภายใต้แนวคิดนี้ดูเหมือนจะช่วยเหลือผู้หญิงผ่านการให้บริการทางสุขภาพ การศึกษา และสวัสดิการสังคม แต่กลับเน้นให้ผู้หญิงอยู่ในบทบาทของแม่และผู้ดูแลครอบครัวมากกว่าการเป็นแรงงานที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจ นโยบายลักษณะนี้จึงเสริมสร้างความคาดหวังว่าผู้หญิงต้องทำหน้าที่ในบ้าน ขณะที่อำนาจทางเศรษฐกิจและการตัดสินใจยังคงอยู่ในมือของผู้ชาย ผู้หญิงมักถูกผลักเข้าสู่ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ หรืออุตสาหกรรมที่มีค่าจ้างต่ำ โดยไม่ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในที่ทำงานหรือในครอบครัว ทำให้ในท้ายที่สุดพวกเธอยังคงถูกกดขี่และเอารัดเอาเปรียบ Kabeer ยังวิพากษ์กรอบ Gender and Development (GAD) ที่มีพยายามเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศ แต่การนำไปใช้จริงยังคงติดอยู่ในกรอบความคิดแบบปิตาธิปไตย (patriarchy) ไม่ได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพวกเธอในการตัดสินใจทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างแท้จริง ผู้ชายยังคงครอบครองอำนาจในระดับโครงสร้างและสถาบัน ดังนั้น แม้ว่าผู้หญิงจะได้รับโอกาสใหม่ๆ แต่พวกเธอก็ยังต้องต่อสู้กับกรอบคิดเดิมที่กดทับอยู่ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างต้องไปไกลกว่าการให้โอกาสทางเศรษฐกิจและการศึกษาแก่ผู้หญิง ต้องระมัดระวังกับการตกอยู่กับกับดักของระบบคิดชายเป็นใหญ่ที่แทรกอยู่ในความเคยชินจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ยอมรับได้ แต่ต้องมุ่งเน้นไปที่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างเพศด้วย (Kabeer, 1994)

การศึกษาเรื่องผู้หญิงในปัจจุบันไม่ได้เป็นเพียงแต่การศึกษาต่อสู้เรียกร้องสิทธิสตรี แต่เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นมิติเพศสภาพ และการนับรวมมิติด้านผู้หญิงเข้าไปสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ อย่างเป็นธรรม (Equity) ในแวดวงงานพัฒนา แนวคิดสตรีนิยมประสบความสำเร็จในการบรรจุเข้าสู่วาระการพัฒนาในระดับสากล ทั้งนี้ เริ่มจากการเรียกร้องให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในการพัฒนาและมองเห็นคุณค่าในผู้หญิงในพื้นที่ของการทำงานที่หลากหลาย โดยปัจจุบันแนวคิดเรื่อง Gender and Development เป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับ

ในวาระการพัฒนาซึ่งถูกพัฒนาจากกรอบมิตงานศึกษาว่าด้วยมิติผู้หญิงกับการพัฒนา Woman and Development-WAD ขยายสู่แนวทาง Woman in Development-WID และขยายพื้นที่สู่มิติด้านเพศให้กว้างขึ้นมากกว่าการมองแค่มิติเรื่องของผู้หญิงเพียงอย่างเดียวแต่มองทะลุให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงในสังคมต่างๆ แนวคิดเพศกับการพัฒนา มีความสัมพันธ์กับการเสริมพลัง ให้กับผู้หญิงในระดับรากหญ้าอย่างมาก โดยเฉพาะกลุ่ม NGO ที่เห็นว่าการพัฒนาผู้หญิงจะต้องได้รับการพัฒนาจากล่างขึ้นบน ซึ่งเป็นแนวทางที่ผู้จัดทำนโยบายและกลุ่ม NGO เห็นพ้องต้องกันในแนวทางการทำงานแบบเสริมพลังผู้หญิงมากขึ้น (Miller & Razavi, 1995)

แนวทางของ GAD ไม่เพียงแต่เรียกร้องสิทธิความเท่าเทียม แต่เป็นแนวทางที่ให้ผู้หญิงมีที่ทางของตนเองด้วยตนเอง และลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิต่างๆ ด้วยตนเอง แนวคิดนี้เชื่อว่า มิติเพศสภาพอยู่บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความเป็นเพศถูกกำหนดโดยโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมมากกว่าการกำหนดด้วยสรีระ การเปลี่ยนแปลงบทบาทและความสัมพันธ์ทางเพศเป็นไปได้เสมอ หัวใจสำคัญของ GAD คือความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้หญิงและผู้ชายเป็นพื้นฐานที่จะทำให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของผู้หญิง ซึ่งต้องจัดการและปรับเปลี่ยนแง่มุมที่เป็นปัญหาของความสัมพันธ์ในมิติด้านเพศ แนวทางของ GAD มุ่งที่จะวิเคราะห์สาเหตุของความไม่เท่าเทียมกันทางเพศในบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างผู้หญิงและผู้ชายกับโครงสร้างทางสังคม และเพื่อเปลี่ยนแปลงการแบ่งงานแบบเหมารวม ตลอดจนสถาบันและระบบที่ทำให้เกิดความแตกต่างทางเพศ แนวทางของ GAD เน้นย้ำถึงการเสริมอำนาจของผู้หญิงที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม ขณะเดียวกันก็คำนึงถึงบทบาทของผู้ชายในการขจัดความไม่เท่าเทียมทางเพศด้วย ซึ่งแนวทางนี้เป็นแนวทางที่ได้รับการสนับสนุนนับตั้งแต่การประชุมโลกว่าด้วยสตรีในปี 1995 (Abebe, 2015) GAD ไม่เพียงแต่ผนวกรวมมิติเรื่องเพศแต่ยังเน้นย้ำในเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาที่ไม่เพียงแต่มีผู้หญิงรวมอยู่ด้วยแต่ต้องมีทั้งคนจนร่วมอยู่ในกระบวนการของการพัฒนาด้วย ความยากจนจึงไม่ได้แก้ไขอย่างง่ายๆ เนื่องจากความยากจนไม่ใช่ “จุดสิ้นสุด” ที่สามารถจัดได้ด้วยรายได้ที่สูงขึ้นเพียงอย่างเดียว ความยากจนมีความสลับซับซ้อน ดังนั้น GAD จึงมองว่าความไม่เท่าเทียมในระดับครัวเรือนเป็นปัญหาของการมองมิติการแบ่งงานกันทำในครัวเรือนที่แข็งทื่อ นักวิชาการด้านการพัฒนาสตรีนิยมชี้ให้เห็นว่า การให้อำนาจแก่สตรีอย่างจริงจังจะทำทลายการอยู่ใต้บังคับบัญชาทางเพศและความไม่เท่าเทียม ผู้หญิงสามารถที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายใต้การเสริมพลังในตัวตนของพวกเขา ไม่เช่นนั้นพวกเขาก็จะเสี่ยงต่อการถูกกีดกันและเสี่ยงต่อการความรุนแรงได้ง่าย อย่างไรก็ตาม ยังมีอุปสรรคและความท้าทายหลายประการ เช่น ความเหลื่อมล้ำทางเพศยังคงมีอยู่ ผู้หญิงยังถูกกีดกัน ถูกเลือกปฏิบัติ และเผชิญกับความรุนแรง

นโยบายบางฉบับยังขาดการติดตาม ประเมินผล และปรับปรุง ขาดงบประมาณ ทรัพยากร และกลไกสนับสนุน การพัฒนาที่ยั่งยืนจำเป็นต้องคำนึงถึงบทบาทของผู้หญิง นโยบายการพัฒนาของรัฐแม้ว่าจะไม่ได้เน้นไปที่ประเด็นเรื่องผู้หญิงเป็นการเฉพาะแต่ ควรส่งเสริม สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนการพัฒนาในทุกมิติ

การเสริมพลังผู้หญิง

แนวคิดเรื่องการเสริมพลัง (Empowerment) แฝงอยู่ในขบวนการทางสังคมและการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยและความเป็นอิสระที่มีอายุหลายร้อยปี อย่างไรก็ตามผู้สนับสนุนการพัฒนาสตรีและกลุ่มอื่นๆ ยอมรับแนวคิดนี้ในช่วงทศวรรษ 1980 การเสริมอำนาจไม่ได้เข้าสู่กระแสหลักของวาทกรรมด้านการพัฒนา จนกระทั่งหลังจากการตีพิมพ์หนังสือของ John Friedmann เรื่อง Empowerment: the politics of alternative development (1992) Friedmann เห็นว่าการเสริมอำนาจเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน ซึ่งเกี่ยวข้องกับมิติทางจิตวิทยา สังคม และการเมือง เขามุ่งเน้นไปที่ระดับของครัวเรือนในฐานะที่เป็นแนวทางทางเลือกในการพัฒนา โดยเสนอว่าการพัฒนาจะบรรลุผลได้ดีที่สุดโดยกลุ่มพลเมืองที่มีอำนาจในตนเอง ในการระดมทรัพยากร งานของฟรีดมันน์เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้สนับสนุนการพัฒนาทางเลือกที่ใช้รูปแบบการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมจากล่างขึ้นบน พวกเขายอมรับการเสริมอำนาจเนื่องจากถูกมองว่าเป็นศูนย์กลางของความเป็นไปได้ในการพัฒนาประชาชนที่ถูกกดขี่ ถูกกดขี่ และเพื่อการตัดสินใจด้วยตนเองผ่านการยอมรับทางการเมือง จึงไม่น่าแปลกใจที่พบว่ามีกรกล่าวถึงการเสริมอำนาจในหมู่ผู้ที่สนใจในสิทธิและความรู้ของชนเผ่าพื้นเมืองมากมาย นอกจากนี้การเสริมพลังยังถูกหยิบยกขึ้นมาอย่างมากในสาขาเพศสภาพและการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากการตีพิมพ์บทความของ Moser (1989) ที่ระบุว่า การเสริมพลังถือได้ว่าเป็นแนวทางที่ก้าวหน้าที่สุดในห้าแนวทางต่อแนวคิดสตรีและการพัฒนา ตรงกันข้ามกับแนวทางอื่นๆ ที่มีแนวโน้มที่จะมุ่งเน้นไปที่ความต้องการทางเพศในทางปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับข้อกังวลเร่งด่วน เช่น ความต้องการอาหารและที่พักพิง แนวทางการเสริมพลังตระหนักดีว่า การตอบสนองต่อความจำเป็นที่ต้องมีมิติด้านเพศมาเกี่ยวข้องในเชิงยุทธศาสตร์ที่มีลักษณะในระยะยาวนั้นมีความสำคัญเช่นกัน เช่น สิทธิสตรีในที่ดิน การควบคุมร่างกายของตน และการสนับสนุนให้ผู้ชายช่วยงานบ้าน นักคิดเกี่ยวกับมุมมองเพศและการพัฒนายังเห็นว่าความคิดริเริ่มบางอย่าง เช่น การเงินรายย่อย มีแนวโน้มที่จะนำมาซึ่งการเสริมพลังของผู้หญิง และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนเป้าหมายที่ 5 ยังกล่าวถึงการบรรลุความเท่าเทียมทางเพศและให้อำนาจแก่ผู้หญิงและเด็กผู้หญิงทุกคน (Scheyvens, 2020)

งานของ Rowlands (1997) เป็นหนึ่งในงานศึกษาสำคัญเกี่ยวกับแนวคิดการเสริมพลังอำนาจของผู้หญิง โดยชี้ให้เห็นการกล่าวถึงพลังอำนาจใน 4 ระดับ ได้แก่ 1) อำนาจที่มีเหนือคนอื่น (power over) ซึ่งเป็นอำนาจที่คนทั่วไปรับรู้ 2) อำนาจที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่ (power to) เป็นสถานะที่อยากให้บริการความต้องการ ต้องการให้กลุ่มบรรลุศักยภาพของตนเอง โดยที่ไม่มีความขัดแย้งทางผลประโยชน์ และกลุ่มสามารถกำหนดวาระหรือเป้าหมายของตนเองร่วมกันได้ 3) อำนาจร่วมกัน (power with) เป็นอำนาจที่เกิดจากความร่วมมือและการทำงานเป็นกลุ่มหรือเครือข่าย สร้างพลังจากการรวมตัวกันของคนหลายคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน และ 4) อำนาจจากภายใน (power from within) เป็นอำนาจที่มาจากความมั่นใจในตนเอง และการรู้คุณค่าของตนเอง ช่วยให้บุคคลสามารถต่อต้านอำนาจที่ครอบงำได้ และเป็นพื้นฐานของการเสริมพลังในระยะยาวซึ่งอำนาจระดับ 2-4 เป็นระดับของอำนาจในเชิงกระบวนการ ในแง่ Liz Kelly (1992, as cited in Rowland, 1997) เห็นว่าแนวคิด ‘การเสริมพลัง’ (empowerment) นั้นหมายถึง ‘อำนาจที่ทำให้เกิดสิ่งใหม่’ (power to) ซึ่งเกิดขึ้นจากการเพิ่มความสามารถของบุคคลในการต่อต้านและท้าทาย ‘อำนาจที่ครอบงำ’ (power over) ทั้งนี้ การสร้างการเปลี่ยนแปลงของพลังอำนาจของผู้หญิงที่สำคัญที่มีการถกเถียงอย่างชัดเจน คือ ผู้หญิงในฐานะของผู้กระทำการ ซึ่งต้องเสริมพลังอำนาจจากภายในตัวตน (power within) เพื่อให้เกิดพลังอำนาจที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงได้ การเสริมพลังจึงเป็นทั้งแนวคิดและปฏิบัติการที่เชื่อมโยงประเด็นเพศภาวะกับการสร้างพลังให้สามารถดำเนินงานในสถานะยากลำบากได้ (Rowlands, 1997)

ธนาคารโลกได้นำแนวคิด “การเสริมพลังของผู้หญิง” มาใช้ซึ่งเป็นความมุ่งมั่นหลักในวาระการพัฒนา ในปี พ.ศ.2545 ธนาคารโลกได้ออกแนวนโยบายใหม่ด้าน “การบูรณาการเพศเข้ากับงานของธนาคารโลก” ซึ่งจำเป็นต้องมี “การบูรณาการเรื่องเพศภาวะ” รวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบทางเพศของโครงการทั้งหมด ตลอดจนการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจของผู้หญิง เพื่อเตรียมผู้หญิงให้เป็นตัวแทนของการเสริมอำนาจของตนเอง ธนาคารโลกจึงให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการเงินรายย่อย ไมโครเครดิตช่วยให้ผู้หญิงแต่ละคนมีเงินลงทุนจำนวนเล็กน้อย ซึ่งเป็นการ “การเพิ่มขีดความสามารถของผู้หญิง” ในอีกทางหนึ่ง (Chowdhury, 2016) วาระการพัฒนาที่ต้องมีผู้หญิงเป็นผู้ขับเคลื่อนสำคัญซึ่งถูกส่งต่อให้เกิดการปฏิบัติในประเทศที่ร่วมสัตยาบันในพื้นที่การพัฒนาระดับโลก ในที่นี้การเสริมพลังผู้หญิงเป็นการเสริมแรงเพื่อให้เกิดการเรียกร้องความเท่าเทียมกันภายใต้บรรทัดฐานของความเป็นเพศและการเป็นผู้หญิงชายขอบ การเสริมพลังจะทำให้เกิดการก้าวข้ามบรรทัดฐานของความเป็นเพศไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้สึก การเป็นอิสระ การเป็นตัวตนในสิ่งที่ผู้หญิงอยากเป็นและต่อต้านความรุนแรงในทุกชนิด

3. การเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงผ่านนโยบายการพัฒนาของไทย

นโยบายและกระแสการพัฒนาในระดับโลก รวมถึงการส่งเสริมด้านการศึกษาต่างมีส่วนเอื้อให้เกิดการพัฒนาตัวตนของผู้หญิงและรวมถึงสิทธิความเสมอภาคต่างๆ ในภาพรวม ในส่วนนี้ นำเสนอการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงไทยวิเคราะห์ผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาสตรี นโยบายรัฐที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงสถานะทางกฎหมาย โดยแบ่งออกเป็น 4 ยุค ดังนี้

3.1 ยุคที่ 1 หลังการปฏิวัติสยาม (พ.ศ.2475–2517)

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญที่ส่งผลต่อผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงมีบทบาทและมีตัวตนในสังคมมากขึ้น หลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยในปี 2475 ซึ่งได้เปลี่ยนระบบการปกครองมาเป็นแบบประชาธิปไตย นับว่ามองเห็นความเท่าเทียมระหว่างชายหญิงขึ้นมาบ้าง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2541) โดยในรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.2475 ได้กำหนดสิทธิการเลือกตั้งที่ไม่ได้กำหนดเพศของผู้รับสมัครและผู้มีสิทธิออกเสียง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าผู้หญิงหรือผู้ชายต่างมีสิทธิเท่าเทียมในการเลือกตั้ง การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมทำให้ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้นในการกำหนดทิศทางด้านต่างๆ ของสังคม งานของรวินทร์ คำโพธิ์ทอง (2566) ชี้ว่าสิทธิและความเสมอภาคทางกฎหมายของผู้หญิงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรในหลายด้าน และมีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงในด้านการทำงาน และสิทธิด้านการจ้างงาน การปกป้องการเอารัดเอาเปรียบการคุกคามทางเพศ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางด้านกฎหมายที่ตระหนักถึงสิทธิต่างๆ ของประชาชน นอกจากนี้ ในรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.2517 ก็ยังระบุเกี่ยวกับเพศไว้อย่างชัดเจนในหมวดสิทธิเสรีภาพของชนชาวไทย มาตรา 27 และ 28 ที่ชี้ว่าบุคคลย่อมมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคในทางกฎหมาย และชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน

เมื่อพิจารณาบทบาทของสตรีจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-3 (พ.ศ.2504-2519) จะพบว่า ไม่มีการระบุถึงประเด็นการพัฒนาสตรีที่ชัดเจน หรือแทบจะพูดได้ว่าประเด็นมิติผู้หญิงไม่ได้รับความสำคัญมากนัก แต่การพัฒนาเน้นไปที่โครงสร้างพื้นฐานในสังคมเป็นส่วนใหญ่ (สุมนา อินทร์คำน้อย และคณะ, 2543) ผู้หญิงโดยเฉพาะในพื้นที่ชนบทยังคงทำหน้าที่ตามวัฒนธรรมดั้งเดิมในอยู่

3.2 ยุคที่ 2 หลังปีสตรีสากล (พ.ศ.2519 - 2539)

การพัฒนาสตรีในประเทศไทยเริ่มขับเคลื่อนอย่างจริงจังภายหลังการประกาศให้ปี 2518 เป็นปีสตรีสากลขององค์การสหประชาชาติ โดยในปี 2518 องค์การสหประชาชาติ ได้จัดประชุมสตรีโลก

เป็นครั้งแรกที่กรุงเม็กซิโก ซึ่งในที่ประชุมมีมติรับรองปฏิญญาว่าด้วยความเสมอภาคของสตรีและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาและสร้างสรรค์สันติภาพ ประเทศไทยได้เข้าร่วมการพัฒนาสตรีขององค์การสหประชาชาติในปี 2519 ทำให้เกิดการยกระดับการพัฒนาสตรีให้เป็นการพัฒนาในระดับชาติ (คณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2540) โดยในประเทศไทยเข้าเป็นภาคีสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ (CEDAW) ซึ่งเป็นเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศที่กำหนดให้ประเทศต่างๆ ต้องจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีและเด็กหญิงในทุกพื้นที่ และส่งเสริมสิทธิที่เท่าเทียมกันของสตรีและเด็กหญิงโดยการภาคยานุวัติ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม 2528 และมีผลบังคับใช้กับไทยเมื่อวันที่ 8 กันยายน 2528

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ.2520-2524) ถือว่าเป็นช่วงที่การพัฒนาผู้หญิงมีความโดดเด่น ซึ่งได้ระบุปัญหาด้านสังคมที่จะต้องมีการแก้ไข 5 ประเด็นโดยในประเด็นที่ 4 กล่าวถึงปัญหา สาเหตุที่ผู้หญิงยังไม่ได้รับการสนับสนุนให้มีบทบาทต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเพียงพอ สถานะผู้หญิงยังคงด้อยกว่าชายทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จึงเร่งสนับสนุนให้ผู้หญิงมีความรู้ความสามารถและได้รับความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น ปัญหาที่ถูกระบุในแผนฉบับนี้ได้แก่ การศึกษาที่ด้อยกว่าชาย มีโอกาสที่จะก้าวหน้าในการทำงานในระดับสูงน้อยกว่าชาย และยังมีรายได้ต่ำกว่าชาย โดยมีแนวทางและมาตรการการแก้ไขด้านการศึกษาเร่งรัดให้การศึกษาขั้นสืบเนื่องอันจำเป็นแก่กลุ่มสตรีในชนบท ให้มีส่วนร่วมในการพัฒนากิจกรรมท้องถิ่น และส่งเสริมปรับปรุงสมรรถภาพและความรับผิดชอบในงานของสตรี ให้สตรีเข้าถึงการศึกษาจนกระทั่งเพื่อให้สตรีและผู้ชายมีความเข้าใจในหลักการความเสมอภาคชายหญิง ด้านเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพให้มีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการฝึกอบรมอาชีพแก่สตรี เพื่อยกระดับฝีมือของสตรีให้ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงาน และให้โอกาสในการทำงานภาครัฐที่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง และขยายกำลังแรงงานของสตรีให้มากขึ้น พร้อมทั้งดูแลด้านสวัสดิการและค่าจ้างระหว่างผู้หญิงและผู้ชายให้เท่าเทียมกันในงานเดียวกัน ปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ระเบียบที่เกี่ยวข้องและขัดต่อ หลักความเป็นธรรมและความเสมอภาคของสตรี เน้นการคุ้มครองสตรีในการทำงานด้านต่างๆ และเพิ่มโทษทางอาญากับผู้ที่บังคับข่มขู่และการชักชวนให้ทำในสิ่งที่ผิด และมีการผลักดันการจัดทำแผนในการพัฒนาสตรี ซึ่งเป็นการส่งเสริมบทบาททางสังคมของสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2519)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) ได้ระบุให้สตรีเป็นหนึ่งในกลุ่มเป้าหมายพิเศษในการพัฒนาสังคม โดยกลุ่มสตรีในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญ

เกิดแผนพัฒนาสตรีที่สำคัญคือ แผนพัฒนาสตรีระยะสั้นและแผนพัฒนาสตรีระยะยาว ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2525-2544) โดยให้ความสำคัญกับแรงงานหญิงในภาคการเกษตรและภาคอุตสาหกรรม การศึกษาสังคมและการเมือง ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีการพัฒนากิจกรรมและบทบาทสตรีทั่วประเทศ เน้นการอบรมอาชีพให้กับกลุ่มสตรีอายุ 12 - 44 ปี ซึ่งเป็นกลุ่มแรงงานกลุ่มมารดาวัยเจริญพันธุ์มีเป้าหมายให้เกิดรายได้อย่างน้อย 5,000 บาทต่อคนต่อปี รวมถึงให้การศึกษาขั้นพื้นฐานและการบริการสาธารณสุข ที่น่าสนใจคือมีแนวนโยบายและมาตรการปลูกฝังสตรีให้มีจริยธรรม มีความคิดริเริ่มมีความเป็นผู้นำ และให้รู้จักสิทธิหน้าที่ความรับผิดชอบ ให้การฝึกอบรมความรู้ด้านกฎหมาย การเพิ่มทักษะ และการส่งเสริม สนับสนุนให้สถาบันและองค์กรภาคเอกชน เป็นศูนย์กลางเผยแพร่ความรู้ด้านศาสนา ศิลปวัฒนธรรม ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค และจัดโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ และในด้านการเมืองการปกครอง ยังส่งเสริมให้สตรีมีส่วนร่วมทางการเมืองทุกระดับ และให้ความรู้ความเข้าใจเพื่อเปลี่ยนทัศนคติและค่านิยม ของบุรุษที่มีต่อสตรี รวมถึงส่งเสริมคุ้มครองสวัสดิการสตรีผ่านการปรับปรุงกฎหมายต่างๆ มีคณะกรรมการ การพัฒนากิจกรรมและบทบาทสตรีจัดตั้งหน่วยที่เป็นทางการเมืองในระดับชาติเพื่อกำหนดนโยบาย ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสตรี (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2524)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) มุ่งเน้นพัฒนาศักยภาพความเป็นธรรม สิทธิความเสมอภาค มีการกำหนดการพัฒนาผู้หญิงที่ชัดเจน (สมนา อินทร์คำน้อย และคณะ, 2543) ในด้านการคุ้มครองแรงงานให้มีประสิทธิภาพ โดยทบทวนปรับปรุงแก้ไขกฎหมาย ระเบียบที่เกี่ยวข้อง แรงงานทั่วไป แรงงานเด็กและแรงงานสตรี ให้มีความเหมาะสมกับสภาพของเศรษฐกิจและสังคม นอกจากนี้ แล้วในด้านการปรับปรุงการพัฒนาสังคม ยังให้ความสำคัญของการมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการพัฒนา สังคมของภาคเอกชนและภาคประชาชน ทั้งนี้ยังคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของสตรี เน้นให้สตรีมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจตั้งแต่ในระดับครอบครัว ชุมชน และระดับชาติ นอกจากนี้ ในการพัฒนาระดับครอบครัว ยังเน้นการพัฒนาสตรีให้มีความรู้เรื่องโภชนาการอาหารการกิน และการเลี้ยงดูบุตรให้ถูกวิธี (สำนักงาน สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2529) สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ.2535-2539) ให้การสนับสนุนบทบาทของสตรีในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ โดยการให้โอกาสสตรีได้พัฒนาตามศักยภาพและมีคุณภาพชีวิต ขจัดการเลือกปฏิบัติทางเพศโดย การปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบให้เหมาะสมและมีผลบังคับใช้อย่างจริงจัง รวมทั้งพัฒนาค่านิยมของสังคม ให้ยอมรับคุณค่าของสตรี และการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชาย จัดให้มีสวัสดิการที่จะ เอื้ออำนวยและช่วยเหลือแก่สตรีด้วยโอกาสตลอดจนส่งเสริมให้สตรีมีจิตสำนึก มีบทบาทและมีส่วนร่วม ในการพัฒนาทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสังคม นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญในการพัฒนาสตรี

ในชนบทโดยการฝึกอบรมทักษะการประกอบอาชีพ และรัฐยังเร่งให้เด็กและสตรีเข้าถึงการศึกษาภาคบังคับเพื่อป้องกันการโดนหลอกในการแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจอย่างไม่เป็นธรรม และในด้านของครอบครัวมีการอบรมส่งเสริมการเลี้ยงดูบุตรให้ถูกวิธีให้กับพ่อและแม่ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2534) ซึ่งในปี 2538 ยังมีการทำระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยคณะกรรมการพัฒนาบทบาทสตรี พ.ศ.2538 ให้มีการตั้งคณะกรรมการระดับหมู่บ้านถึงจังหวัด โดยมีหน้าที่ในการสำรวจปัญหาความต้องการของสตรีในหมู่บ้าน เสนอปัญหาและจัดทำแผนโครงการพัฒนาสตรี เสนอแผนงานโครงการแก่คณะกรรมการหมู่บ้าน (กม.) เพื่อบรรจุในแผนพัฒนาตำบลสนับสนุนกิจกรรมและปฏิบัติงานโครงการที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

3.3 ยุคที่ 3 การเปลี่ยนแปลงบทบาทสตรีหลังรัฐธรรมนูญ พ.ศ.2540 (พ.ศ.2540-2557)

นอกเหนือจากการส่งเสริมความเท่าเทียมชายหญิงแล้ว รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ยังให้ความสำคัญในการพัฒนาความเสมอภาคเพิ่มขึ้นโดยในมาตรา 80 ได้ระบุว่า “รัฐต้องคุ้มครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน ส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของครอบครัวและความเข้มแข็งของชุมชน รัฐต้องสงเคราะห์คนชราผู้ยากไร้ ผู้พิการ หรือทุพพลภาพ และผู้ด้อยโอกาสให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้” และมาตรา 86 รัฐต้องส่งเสริมให้ประชากรวัยทำงานมีงานทำคุ้มครองแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานเด็ก และแรงงานหญิงจัดระบบแรงงานสัมพันธ์การประกันสังคม รวมทั้งค่าตอบแทนแรงงานให้เป็นธรรม” ซึ่งสะท้อนระดับการพัฒนาที่เพิ่มขึ้นในด้านสิทธิและความคุ้มครอง รวมถึงการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้หญิง (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540)

เมื่อพิจารณาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) พบว่า แผนนี้มุ่งไปที่การสร้างโอกาสให้สตรีและผู้ด้อยโอกาสทุกประเภทในสังคมได้รับการพัฒนาตามศักยภาพอย่างเต็มที่ และได้รับการบริการต่างๆ ที่เหมาะสมอย่างทั่วถึง สอดคล้องกับที่ระบุในรัฐธรรมนูญ ด้านสุขภาพอนามัย โดยสนับสนุนให้มีการตรวจสุขภาพแก่คู่สมรสก่อนแต่งงาน ก่อนมีบุตรและสตรีที่อยู่ในช่วงตั้งครรภ์ และใช้การวางแผนครอบครัวสำหรับป้องกันและคัดกรองโรคพันธุกรรม โรคติดต่อในครรภ์และความพิการแต่กำเนิด เพื่อให้ทารกที่สมบูรณ์และเป็นการส่งเสริม สุขภาพทารกตั้งแต่อยู่ในครรภ์ และในด้านการพัฒนาผู้ด้อยโอกาส สนับสนุนการดำเนินงานเพื่อขจัดอคติทางเพศและการเลือกปฏิบัติต่อสตรี และดำเนินการตามปฏิญญาปักกิ่งและแผนปฏิบัติการว่าด้วยความก้าวหน้าของสตรีขององค์การสหประชาชาติ ขยายการดำเนินงานด้านการพัฒนาสิทธิเด็กและสตรี ส่งเสริมให้สตรีมีความเท่าเทียมกับผู้ชายในทุกๆ ด้าน โดยดำเนินการให้สตรีมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง

ในทุกระดับ ส่งเสริมการรวมกลุ่มของสตรี เพิ่มศักยภาพด้วยการศึกษาและฝึกอบรมให้กับสตรีในทุกด้าน และการมีอาชีพที่เท่าเทียมกับชาย พิจารณาปรับปรุงกฎหมาย ระเบียบ เพื่อจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรี ในทุกรูปแบบ รวมทั้งดำเนินการให้หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และภาคธุรกิจไม่ระบุเพศในการรับสมัคร และบรรจุงาน รวมถึงการปรับเปลี่ยนค่านิยมของทั้งหญิงและชายให้เลิกการเลือกปฏิบัติ และการมีอคติทางเพศ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2539)

ทั้งนี้ แผนพัฒนาสตรีระยะ 5 ปี ยังถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 และฉบับที่ 6 ต่อมาได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) ขึ้นเป็น องค์การถาวรเพื่อการพัฒนาสตรีระดับชาติ และได้จัดทำ “นโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว” (พ.ศ.2535-2544) เป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 และฉบับที่ 8 โดยในช่วงแผนฯ ฉบับที่ 8 มีการจัดทำแผนพัฒนาสตรีเป็นแผนแม่บทเพื่อการทำงานด้านการพัฒนาสตรีทั้งภาครัฐและ เอกชน ซึ่งมีจุดเน้นคือการพัฒนาที่ตัวสตรี ทั้งด้านความรู้และทักษะต่างๆ ทั้งยังมีแนวทางให้สตรีมีส่วนร่วม ในการพัฒนาทุกระดับ และการพัฒนาสภาพแวดล้อมรอบตัวสตรี ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ให้เอื้อต่อการพัฒนาสตรี เน้นการพัฒนาในลักษณะพหุภาคี ตั้งแต่การคิด การวางแผน การดำเนินการ และการประเมินผล เพื่อการพัฒนาที่ตัวคนและสภาพแวดล้อมรอบตัวคน (คณะกรรมการการส่งเสริม และประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2540)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ.2545-2549) ยังคงยึดหลักการพัฒนา “คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา” น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ ทั้งยังมุ่งสร้างอาชีพ สร้างรายได้ และยกระดับคุณภาพชีวิตประชาชน โดยไม่ได้มีการมุ่งเน้นการพัฒนาไปที่สตรีโดยเฉพาะ แต่ให้ความสำคัญ กับกระแสประชาธิปไตยในประชาคมโลก ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชนการพิทักษ์ สิทธิมนุษยชน การคุ้มครองสิทธิเด็ก สตรี และกลุ่มผู้ด้อยโอกาส ประเด็นความรุนแรงในสตรีเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจ มีการให้คำปรึกษาด้านกฎหมายและช่วยเหลือเด็กและสตรีที่ถูกกระทำรุนแรงจากสังคม ระบบคุ้มครองทางสังคมมีแนวทางปรับปรุงกฎหมายคุ้มครองแรงงานเพื่อสร้างความเป็นธรรม แต่แรงงาน สตรีและแรงงานนอกระบบโดยเฉพาะแรงงานภาคเกษตรและผู้รับงานไปทำที่บ้าน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2544) ในปี 2545 มีการควรวรรณภารกิจบางหน่วยงานส่วนราชการ 3 แห่ง คือ กสส. กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย และกรมประชาสัมพันธ์กระทรวงแรงงานฯ เป็น สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว มาสังกัดกรมกิจการและสถาบันครอบครัว กระทรวง การพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2561) ซึ่งสะท้อนให้เห็นการก่อรูปร่างในเชิงสถาบันเกี่ยวกับสตรีที่ชัดเจนขึ้น

สำหรับการพัฒนาสตรีในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554) กระแสของ ประชาธิปไตยโลกมีอิทธิพลต่อแนวคิดและค่านิยมด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน การพิทักษ์สิทธิมนุษยชน การคุ้มครองสิทธิเด็ก สตรี และผู้ด้อยโอกาส ได้ขยายการคุ้มครองและมุ่งส่งเสริมสวัสดิการสังคมให้ทั่วถึง โดยเฉพาะแรงงานนอกระบบ สตรีผู้ด้อยโอกาสให้สามารถดำรงชีวิตในสังคมได้ การสร้างเสริมกระบวนการ ยุติธรรมและการบังคับใช้กฎหมายให้การคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาส เด็กและสตรี ป้องกันและแก้ไขปัญหาอาชญากรรมและยาเสพติด ทั้งนี้ในด้านของยุทธศาสตร์การสร้าง ความเข้มแข็งของชุมชนและสังคมให้เป็นฐานที่มั่นคงของประเทศ ได้ให้ความสำคัญกับองค์กรพัฒนา เอกชนในการมีบทบาทเป็นหน่วยช่วยเติมเต็ม ช่วยเหลือเกื้อกูลในเรื่องที่ชุมชนขาดแคลน โดยเฉพาะการ ดูแลและเฝ้าระวังผู้ด้อยโอกาส เด็ก สตรี และผู้สูงอายุ ทั้งนี้ แนวทางการพัฒนาประเทศยังยึดตามหลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยการพัฒนาเน้นเป็นการพัฒนาแบบองค์รวม ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ทั้งยังให้ความสำคัญกับการนำทุนของประเทศในพัฒนาด้านเศรษฐกิจ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ, 2549)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) ให้ความสำคัญกับบทบาท ของสตรีในการเป็นผู้นำทางเมืองระดับสูงเพิ่มขึ้น ชี้ว่าในสภาพปัญหาสังคมไทยพบว่า ยังขาดความสมดุล ระหว่างโอกาสของหญิงและชาย โอกาสของผู้หญิงมีข้อจำกัดมากกว่าผู้ชายทั้งในด้านการศึกษาระดับสูง ในบางสาขาและในด้านอาชีพ ทั้งนี้ในส่วนทางการเมืองทั้งในระดับชาติและการเมืองระดับท้องถิ่น การเป็นผู้บริหารระดับสูงในหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนยังมีน้อย ไม่สอดคล้องกับสภาพสังคมโลก ในการสร้างความเป็นธรรมในสังคมในภาคธุรกิจ การพัฒนาสตรีให้มีฝีมือด้านแรงงานมากขึ้น และได้รับ ค่าจ้างสวัสดิการที่เป็นธรรมมากขึ้น การเสริมสร้างเจตคติด้านความเสมอภาคระหว่างชายและหญิง เพื่อให้ประชาชนทั่วไปมีเจตคติระหว่างชายหญิงบนพื้นฐานความเสมอภาคระหว่างเพศชายหญิง โดยการเริ่ม ส่งเสริมตั้งแต่ระดับครอบครัว สถานศึกษา สถาบันศาสนา และสื่อในการปลูกฝังค่านิยมและเจตคติ ที่ยอมรับและส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศ และการไม่กระทำรุนแรงต่อผู้หญิง รวมถึงการเพิ่มโอกาส การก้าวสู่ระดับบริหารและระดับการตัดสินใจ ทั้งทางการเมืองระดับชาติและระดับท้องถิ่น ภาครัฐ และ ภาคธุรกิจ เอกชน โดยการเสริมสร้างศักยภาพผู้หญิงให้มีความพร้อม ความรู้ ความเข้าใจ ปลูกจิตสำนึก อุดมการณ์ ค่านิยม จริยธรรม วัฒนธรรมประชาธิปไตย และธรรมาภิบาล เพื่อยกระดับการมีส่วนร่วมของ สตรีในกระบวนการตัดสินใจต่างๆ นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้สตรีมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศ ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนไปสู่การปฏิบัติ และให้ความสำคัญ ในการพัฒนานโยบายและระเบียบอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิสตรี เพื่อไม่ให้มีการเลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงใน

ทุกรูปแบบ ทั้งนี้ยังเพื่อส่งเสริมให้จำนวนผู้หญิงนักบริหารให้มีสัดส่วนที่เหมาะสม (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

แผนพัฒนาสตรีในช่วงนี้ สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (2550) ชี้ว่ามีแนวทางการพัฒนาสตรีตามหลักการรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ.2540 คือการคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ และสร้างความเสมอภาคระหว่างชายหญิง แม้ผู้หญิงจะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลายด้าน แต่ยังคงไม่ได้รับโอกาสในด้านการทำงานในระดับการตัดสินใจมากนัก และทัศนคติเชิงลบต่อสตรีในสังคมไทยยังคงปรากฏอยู่จนนำไปสู่ปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างชายหญิง และปัญหาในสังคม เช่น ปัญหาความรุนแรงต่อสตรี และการค้ามนุษย์ ในการจัดทำแผนพัฒนาสตรีฯ ยังยึดแนวทางของอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ และปฏิญญาปักกิ่งและแผนปฏิบัติการเพื่อความก้าวหน้าของสตรี ดังนั้นเป้าประสงค์ของแผนพัฒนาสตรีฯ จึงเน้นการปรับเปลี่ยนเจตคติของคนในสังคมให้เข้าใจถึงศักดิ์ศรีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และสร้างความเสมอภาคระหว่างชายหญิง โดยการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามเป้าประสงค์ของแผนพัฒนาสตรีฯ ยังคงเน้นการทำงานในรูปแบบภาคีเครือข่าย การมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาสังคม ฯลฯ เพื่อส่งเสริมให้สตรีเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศอย่างเต็มศักยภาพ

3.4 ยุคที่ 4 ยุคการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) (พ.ศ.2558-ปัจจุบัน)

ภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDG) กระแสสังคมโลกได้ให้ความสนใจไปที่ความเท่าเทียมระหว่างเพศ (Gender equality) มากกว่ามุ่งเป้าไปที่ประเด็นของผู้หญิงเพียงอย่างเดียว โดยเป้าหมายที่ 5 บรรลุความเท่าเทียมระหว่างเพศ และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แกสตรีและเด็กหญิง (Achieve gender equality and empower all women and girls) โดยจะพบว่าแม้ว่าหัวข้อจะให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมทางเพศ แต่ทว่าในเป้าหมายย่อยยังคงมุ่งเน้นไปที่ประเด็นการปกป้องคุ้มครองและเสริมศักยภาพของผู้หญิง ทั้งเป้าประสงค์ที่ครอบคลุมประเด็นเรื่องการยุติการเลือกปฏิบัติ และขจัดความรุนแรงทุกรูปแบบต่อผู้หญิงและเด็กหญิง การยอมรับและให้คุณค่าต่อการดูแลและทำงานบ้านแบบไม่ได้รับค่าจ้าง การมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่และมีประสิทธิภาพในการเป็นผู้นำและการตัดสินใจในทุกระดับ การเข้าถึงสุขภาพทางเพศและอนามัยการเจริญพันธุ์โดยถ้วนหน้า การปฏิรูปเชิงนโยบายเพื่อให้ผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันในทรัพยากรทางเศรษฐกิจและความเสมอภาคทางเพศด้านอื่นๆ ในทุกระดับ (ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน, 2567)

ในปี 2558 มีการจัดตั้ง “กองทุนพัฒนาบทบาทสตรี” ขึ้นในกรมการพัฒนาชุมชน เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2558 ซึ่งเป็นนโยบายของรัฐบาลนับจากปี 2555 เพื่อเป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนดอกเบี้ยต่ำ ในการสร้างโอกาสให้สตรีเข้าถึงแหล่งเงินทุนสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเสริมสร้างความเข้มแข็งทางด้านเศรษฐกิจให้แก่สตรีและองค์กรของสตรี รวมถึงการเฝ้าระวัง ดูแล แก้ไขปัญหาต่างที่เกี่ยวข้อง (สำนักงานกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี, ม.ป.ป.)

เมื่อพิจารณาทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) หลังการประกาศเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่ามีการเชื่อมโยงแผนกับการสร้างความเป็นหุ้นส่วนในระดับต่างๆ โดยหนึ่งในประเด็นที่เน้นเฉพาะคือ ด้านการแก้ไขปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำ และที่ยืนในสังคมให้กับสตรี ทั้งนี้ ในส่วนของการพัฒนาผู้หญิงนั้นยังเชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์ที่ 2 การสร้างความเป็นธรรมและความเหลื่อมล้ำ ที่เน้นการสร้างโอกาสและที่ยืนให้กับผู้ด้อยโอกาส สตรี ผู้สูงอายุ เป็นต้น ทั้งในด้านการเพิ่มทักษะแรงงาน การส่งเสริมรายได้ การสร้างอาชีพ การให้ความช่วยเหลือด้านการเพิ่มผลิตภาพ รวมถึงการส่งเสริมการจัดหาโครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสมเพื่อให้เข้าถึงการบริการของรัฐได้อย่างเท่าเทียม เป็นต้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) ซึ่งเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาสตรีฯ ที่ใช้มาตั้งแต่ช่วงแผนฯ ฉบับที่ 11

สำหรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ.2566-2570) ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดทำแผนที่ต่างออกไปจากฉบับที่ผ่านมา พบว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงโดยเฉพาะ มีน้อย โดยเน้นไปที่การพัฒนาคนทุกช่วงวัยในภาพรวม โดยเชื่อมกับรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ.2560 ที่กำหนดให้รัฐให้ความช่วยเหลือ เด็ก เยาวชน สตรี ผู้สูงอายุ คนพิการ ผู้ยากไร้ และผู้ด้อยโอกาสให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีคุณภาพ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

ในยุคนี้อย่างเกิดแผนที่สำคัญคือ แผนยุทธศาสตร์ชาติ (20 ปี) พ.ศ.2561–2580 ซึ่งจะพบว่า มีเป้าหมายและประเด็นการพัฒนาประการหนึ่งคือ ความเท่าเทียมและความเสมอภาคของสังคมในประเด็นของการเสริมสร้างพลังทางสังคม ได้ส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศและบทบาทของสตรีในการสร้างสรรค์สังคม โดยปรับเปลี่ยนทัศนคติและบทบาทเพศเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจและการยอมรับของสังคม ต่อเรื่องเพศสภาพและความเสมอภาคทางเพศ ส่งเสริมให้ทุกเพศมีส่วนร่วมรับผิดชอบครอบครัวและร่วมกันพัฒนาสังคม ส่งเสริมความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว พัฒนาระบบสวัสดิการทางสังคมในสถานประกอบการเพื่อให้ทั้งชายและหญิงสามารถดูแลครอบครัวได้อย่างสมดุลกับการทำงาน ส่งเสริมการสร้างประชากรรุ่นใหม่บนรากฐานของครอบครัวที่มีคุณภาพ เพิ่มโอกาสของสตรีในการทำงานเชิงเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนเพิ่มศักยภาพความรู้ความสามารถและภาวะผู้นำของสตรี เพื่อให้สามารถมีบทบาท

ในทางการเมืองและการบริหารทั้งในระดับสากล ระดับชาติและในระดับท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและกว้างขวาง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

ในระดับแผนย่อยของยุทธศาสตร์ชาติ พบว่ามีการกำหนดแผนปฏิบัติการด้านการพัฒนาสตรีของกรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัวให้มีความสอดคล้อง โดยได้กำหนดเสาหลักในการทำงานได้แก่ เสาหลักที่ 1 การพัฒนาทุนมนุษย์ของสตรี เสาหลักที่ 2 การจัดความรุนแรงต่อสตรี เสาหลักที่ 3 การมีส่วนร่วมของสตรีในระดับการตัดสินใจ เสาหลักที่ 4 การสื่อสารสาธารณะเพื่อปรับเปลี่ยนเจตคติ ค่านิยมระบบความคิดความเชื่อของสังคม ให้เอื้อต่อความเสมอภาคระหว่างเพศ เสาหลักที่ 5 การจัดทำเครื่องมือบริหารจัดการเพื่อเสริมพลังสตรีและส่งเสริมความเสมอภาค ระหว่างเพศ และเสาหลักที่ 6 การพัฒนาสมรรถนะหลักของกลไกการพัฒนาสตรีระดับชาติ ซึ่งจะเห็นว่าสตรีได้รับความสำคัญในการพัฒนาทั้งด้านสิทธิและความเสมอภาคในประเทศ (กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2566)

4. อภิปรายและสรุปผล

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนพัฒนาสตรี และนโยบายที่เกี่ยวข้อง จะพบว่าประเด็นการพัฒนาผู้หญิงของไทยเชื่อมโยงกับบริบทการพัฒนาโลก ไม่ว่าจะเป็นการชูประเด็นด้านสิทธิสตรีในทางการเมืองในปัจจุบัน การพัฒนาการศึกษาในยุคแรก และการเชื่อมโยงกับสภาพสังคมเศรษฐกิจที่ต้องมีการปรับปรุงกฎหมาย การคุ้มครองทางสังคม และการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมถึงการส่งเสริมการเงินรายย่อย มีการวางแผนการพัฒนาสตรีที่เฉพาะมากขึ้น ภายหลังการประกาศปิตุสาถ์สากลขององค์การสหประชาชาติในปี พ.ศ.2518 ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนการพัฒนาศรีที่ทรงอิทธิพลเป็นอย่างมาก การพัฒนาสตรีในประเทศไทยในช่วง หลังกระแสปีสตรีสากล 2518 นั้นการพัฒนาเน้นที่ตัวสตรีและสภาพแวดล้อมรอบตัวเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาศรี ทั้งยังเน้นการพัฒนาแบบพหุภาคี เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและเอกชน โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาศรีตั้งแต่ระดับครัวเรือน ชุมชน สังคม เน้นให้สตรีมีส่วนร่วมในการพัฒนาทุกระดับ สอดคล้องกับ ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ (2560) ที่เห็นว่าการเสริมพลังผู้หญิงได้รับอิทธิพลมาจากระดับสากล เพราะภาครัฐเองไม่ได้ยกประเด็นปัญหาของผู้หญิงขึ้นมาเป็นประเด็นหลักในการพัฒนา โดยเริ่มแรกรัฐบาลไทย หรือการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจที่นำเอารูปแบบการพัฒนาที่มีความทันสมัยเข้ามาพัฒนาประเทศหลังสงครามโลกครั้งที่สอง รัฐบาลผู้นำประเทศได้มีความใส่ใจกับประเด็นของผู้หญิงมากขึ้น เพราะความเจริญก้าวหน้ามาพร้อมกับการคบค้าสมาคมกับต่างประเทศ ทำให้มีข้อสัญญาหรือประกาศบางอย่างที่ผู้นำประเทศจะต้องนำเอาเรื่องผู้หญิงเข้ามาพัฒนาและสร้างการมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่ถึงอย่างนั้นประเด็นเรื่องผู้หญิงก็ไม่ได้เป็นประเด็นหลักและไม่ได้ใส่ใจมาก

จึงมีนักคิดกลุ่มเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิสตรี กลุ่มที่เข้ามาทำงานเพื่อผู้หญิงได้เข้ามาผลักดันประเด็นปัญหาของผู้หญิงมากขึ้น โดยการเสริมสร้างพลังผู้หญิงในระยะแรกจะเป็นการพัฒนาสร้างองค์ความรู้ให้กับผู้หญิงได้รู้จักสิทธิกฎหมายเกี่ยวกับผู้หญิงและการสร้างภาวะผู้นำให้กับสตรีเพื่อการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ เพิ่มขึ้น

หากพิจารณาจากงานวิจัยเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทยจะพบว่าผู้หญิงได้รับการพัฒนาทั้งการผลักดันในเชิงนโยบาย และเสริมพลังผ่านงานพัฒนาในระดับพื้นที่โดยมีความพยายามในการเสริมพลังทั้งภายในและการส่งเสริมเชิงประจักษ์ งานของ นางเยาว์ เนาวรัตน์ (2561) ชี้ให้เห็นการเสริมพลังผู้หญิงที่เกิดจากการต่อสู้เคลื่อนไหวของผู้หญิงในประวัติศาสตร์ที่การเสริมพลังผู้หญิง การนำเอาความเจริญแบบตะวันตกเข้ามาทำให้สังคมเริ่มตระหนักถึงสิทธิของผู้หญิงมากขึ้น และมีผู้หญิงหลายคนเริ่มออกมาเรียกร้องสิทธิของตนเอง เมื่อมีความเจริญเข้ามาผู้หญิงเข้าถึงการศึกษามากขึ้นและเริ่มอ่านออกเขียนได้นับเป็นการเริ่มต้นเสริมพลังผู้หญิงให้มีความรู้ด้านกฎหมาย สิทธิ ข่าวสารบ้านเมือง เกิดการทำงานของคนชั้นกลางกับผู้หญิงชนชั้นรากหญ้าและกลุ่มกรรมกรหญิง โดยกลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆ ไปช่วยเหลือผู้หญิงที่ประสบปัญหาทางสังคม การเสริมพลังอำนาจให้กับผู้หญิงเป็นการสร้างโอกาสให้กับผู้หญิงที่ถูกทำร้ายในครอบครัวและหญิงขายบริการ ทำหน้าที่สะท้อนปัญหาให้สังคมเห็นในเรื่องของความรุนแรงต่อผู้หญิงทั้งในครอบครัวและสังคมว่าไม่ใช่เรื่องปัจเจก และการช่วยเหลือเรียกร้องการรวมตัวกันของกลุ่มกรรมกรหญิงที่เรียกร้องสิทธิการลาคลอดและได้รับค่าจ้างในวันลาคลอด นอกจากนี้ นางเยาว์ เนาวรัตน์ (2565) ยังเล่าถึงการทำงานด้านสตรีที่เกิดขึ้นมาจากการเคลื่อนไหวและการทำงานเพื่อเสริมสร้างพลังสตรีจนนำมาสู่สร้างหลักสูตรทางการศึกษา โดยชี้ว่าการสร้างเสริมพลังกับสตรีในชุมชนที่ศูนย์สตรีศึกษาคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เริ่มต้นทำโครงการพัฒนา (ผู้หญิง) สตรีในชุมชน เพื่อเป็นการเสริมสร้างความรู้ให้กับสตรีเป็นโครงการฝึกอบรมความเป็นผู้นำฝึกให้กล้าพูด และโครงการป้องกันปัญหาเกี่ยวกับเด็กและสตรีเป็นการให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่จำเป็น การจัดตั้งศูนย์สตรีศึกษาก็เป็นอีกทางหนึ่งที่เป็นกระบอกเสียงให้กับผู้ที่กำลังเผชิญปัญหาต่างๆ ในสังคม

การมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการพัฒนาเริ่มมีความชัดเจนจากการที่ผู้หญิงเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน เริ่มต้นจากการเป็นสมาชิกขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น ซึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงทางกฎหมาย พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ (ฉบับที่ 6) พ.ศ.2525 มีการแก้ไขเพิ่มเติมที่สำคัญคือ เปิดโอกาสให้สตรีเป็นผู้ใหญ่บ้านได้ ทั้งนี้ มันทนา สามาร (2541) เห็นว่าหลังเปลี่ยนแปลงกฎหมายผู้หญิงเริ่มมีบทบาทมากขึ้นในการเป็นผู้นำ แต่ก็ยังจำนนต่อโครงสร้างสังคมวัฒนธรรมเดิมที่มีมาอย่างยาวนานที่เชื่อว่าผู้หญิงทำงานได้ไม่ดีเท่าผู้ชายเช่นเดิม จึงมีการพัฒนาบทบาท

สตรีในหลายด้านโดยเฉพาะด้านความเป็นผู้นำและการมีส่วนร่วมในระดับต่าง เช่นเดียวกับ ฟาร์ุง มีอุดร และธัญวดี กำจัดภัย (2566) ที่เห็นว่ากรการยอมรับผู้นำหญิงที่ในชุมชนมาจากเงื่อนไขภายนอก คือ กฎหมายและนโยบายจากภาครัฐในปัจจุบันที่มีความเท่าเทียมระหว่างชายหญิงในการมีส่วนร่วมทางการเมือง และเงื่อนไขภายใน คือคนในชุมชนคือต้องการการพัฒนาชุมชนที่มุ่งเน้นระบบเศรษฐกิจ ผู้ใหญ่บ้านหญิงที่ได้รับการยอมรับมีความสามารถในการพัฒนาสินค้าในชุมชนจนสามารถส่งออกทั้งภายในประเทศและต่างประเทศได้ จนนำมาสู่การสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน เมื่อเปรียบเทียบกับผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้ชายแล้ว พบว่าผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้ชายนั้นมักจะทำงานด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานมากกว่า เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา เป็นต้น ข้อสำคัญที่ผู้ใหญ่บ้านหญิงได้รับการยอมรับคือ เป็นคนรุ่นใหม่ เข้าถึงง่าย รับฟังเสียงของคนในชุมชนเป็นที่ปรึกษาให้คนในชุมชนได้ และที่สำคัญมีความสามารถและจบการศึกษา ระดับปริญญาตรี ทำให้คนในชุมชนให้การยอมรับการทำงานของผู้ใหญ่บ้านหญิง สอดคล้องกับ งานศึกษาของ ภาวินี เจนุโร, สัพพพงศ์ แยม่อม และวาสนา จารุรัตน์ (2565) ที่อธิบายการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการเข้ามาเป็นผู้นำของสตรีในบทบาทกำนันผู้ใหญ่บ้าน โดยในประเทศไทยปัจจุบันนั้นผู้หญิงมีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากในสังคม การเข้ามามีส่วนร่วมทางสังคมของผู้หญิงมีมากขึ้น เนื่องจากบริบทของสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปไม่ได้กำหนดบทบาทของผู้หญิงอยู่ในพื้นที่เฉพาะหรือเพียงแค่การดูแลงานบ้านเพียงอย่างเดียว ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมทางเศรษฐกิจมากขึ้น นอกจากนั้นผู้หญิงยังมีการพัฒนาตัวเองในหลายๆ ด้าน อีกทั้งปัจจุบันการพัฒนาสังคมนั้นยังต้องการการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการตัดสินใจหรือการแสดงความคิดเห็นในการทำงานด้านต่างๆ ในด้านของนโยบายของภาครัฐและกฎหมายต่างๆ ได้เปลี่ยนแปลงให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น แต่สัดส่วนของผู้นำหญิงหรือการเข้ามาเป็นตัวแทนทางการเมืองของผู้หญิงยังน้อยกว่าผู้ชาย

จะเห็นได้ว่าการที่ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา มีทั้งปัจจัยภายในและภายนอก ไม่ว่าจะเป็นด้านของนโยบายของภาครัฐ กฎหมายที่สร้างความเท่าเทียมระหว่างชายหญิงในการมีส่วนร่วมทางการเมือง และปัจจัยภายในที่ผู้หญิงพยายามพัฒนาตนเอง แสวงหาความรู้ทางด้านการพัฒนาเพื่อให้ตนเองได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา และต้องจัดการกับบทบาทหน้าที่ที่ถูกคาดหวังจากสังคมให้ได้ดี เช่น การดูแลครอบครัวและการเป็นแม่ที่ดี ที่กล่าวมานั้นเป็นส่วนที่ทำให้ผู้หญิงได้รับการยอมรับจากสังคม

เมื่อมองจากแนวคิดด้านเพศกับการพัฒนา จะพบว่าผู้หญิงไทยส่วนหนึ่งได้รับการเสริมพลังผ่านแนวทางการพัฒนาของรัฐและในปัจจุบันมีสถานะทางกฎหมายที่ดีขึ้นจากในอดีตและได้รับการยอมรับในหลายบทบาทหน้าที่เมื่อเทียบกับในอีกหลายประเทศของสังคมโลก ผู้หญิงในยุคปัจจุบันต่างปรับเปลี่ยนบทบาทที่ไม่ได้เป็นแค่แม่ศรีเรือนเหมือนในอดีต อย่างไรก็ตาม งานวิจัยหลายชิ้นก็ชี้ว่าผู้หญิงยังเผชิญกับ

ความท้าทายเชิงโครงสร้างในหลากหลายรูปแบบในขณะที่มีภาระเพิ่มมากขึ้น (Triple burden) สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2564) ชี้ว่า ในช่วงที่ผ่านมา สถานการณ์ความเสมอภาคระหว่างเพศชายหญิงของไทยปรับตัวในทิศทางที่ดีขึ้น โดยดัชนีความไม่เสมอภาคทางเพศ (Gender Inequality Index) ในปี 2562 มีคะแนน 0.359 ดีขึ้นจาก 0.419 ในปี 2559 สะท้อนถึงพัฒนาการเรื่องความเสมอภาคทางเพศที่ดีขึ้นในสังคมไทย ซึ่งมีสาเหตุมาจากการที่ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญต่อประเด็นดังกล่าวอย่างจริงจัง โดยได้บรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 และได้มีการออกกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกำหนดไว้ในแผนพัฒนาประเทศทุกระดับ อาทิ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ในยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม และแผนปฏิบัติการตามยุทธศาสตร์การพัฒนาศรี พ.ศ.2560-2564 ซึ่งกำหนดให้หน่วยงานภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทุกแห่งต้องดำเนินการจัดสรรงบประมาณและสร้างนโยบายที่คำนึงถึงความต้องการและความแตกต่างทางเพศ (Gender Responsive Budgeting: GRB) เพิ่มขึ้น เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมและส่งเสริมความเสมอภาคระหว่างเพศ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์การส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศก็ยังไม่บรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนตามที่ภาครัฐตั้งไว้ โดยจากแผนปฏิบัติการด้านการส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศ 2566-2570 ชี้ว่า สาเหตุสำคัญของการไม่บรรลุเป้าหมายเกิดจาก เจตคติ ค่านิยม ความเชื่อของสังคมไทย ที่ให้ความสำคัญกับเพศชาย และยังมีความเชื่อว่าเพศหญิงไม่สามารถตัดสินใจทางนโยบายได้ ไม่ค่อยยอมรับการเป็นผู้นำของเพศหญิง แนวโน้มสถานการณ์ความรุนแรงต่อผู้หญิงและเด็กมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะจากคนในครอบครัว อาจเกิดจากสาเหตุภาวะทางเศรษฐกิจ ความเครียด หรืออาจเนื่องจากปัญหายาเสพติด การดำเนินงานตามกฎหมายกรณีที่ถูกกระทำความรุนแรงยังไม่เข้มข้นมากพอ มีคนที่ถูกกระทำความรุนแรงแต่ยังไม่เข้าสู่กระบวนการทางกฎหมาย ในขณะที่ประเทศไทยมีกฎหมายที่เป็นการเฉพาะและมีกองทุนส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างเพศ แต่การรับรู้และการใช้ประโยชน์จากกองทุนดังกล่าวยังมีน้อย (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564)

ในเชิงโครงสร้างท่ามกลางสังคมที่เหลื่อมล้ำมากขึ้นผู้หญิงในแต่ละพื้นที่แต่ละสถานะยังจำเป็นต้องได้รับการเสริมพลังเพื่อสร้างคุณค่าในตัวเองและมีหลักประกันว่าจะได้รับโอกาสที่เท่าเทียมในสังคม ซึ่งแม้ว่าในทางกฎหมายผู้หญิงจะได้รับการยอมรับว่ามีสิทธิความทัดเทียมกับผู้ชาย แต่ในทางปฏิบัติพบว่าอุดมคติแบบชายเป็นใหญ่ยังฝังแน่นในพื้นที่ชีวิตและการทำงานของผู้หญิง ซึ่งประเด็นเกี่ยวกับความรุนแรงต่อสตรีและความไม่เท่าเทียมทางเพศปรากฏให้เห็นในสื่อและที่สาธารณะ โดยมีรายงานของสื่อและคดีต่างๆ ที่ถูกนำเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ความรุนแรงในครอบครัวโดยทั่วไป

ยังถือเป็นเรื่องส่วนตัว (Somsawasdi, 2004) งานของเชมภัทร ทฤษฎีคุณ (2565) ยังเห็นว่าแม้ว่าผู้หญิงได้เข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจและได้รับการสนับสนุน รวมถึงสามารถมีความก้าวหน้าในตำแหน่งต่างๆ ได้เช่นเดียวกันกับผู้ชาย แต่ปัญหาความไม่เสมอภาคระหว่างหญิงชายยังคงมีอยู่โดยปรากฏอยู่ในรูปแบบอื่นๆ อาทิ ความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ระหว่างหญิงชาย และในทางเศรษฐกิจการเป็นแม่ทำให้ผู้หญิงมีต้นทุนของการใช้ชีวิตที่สูงกว่าผู้ชายในหลายๆ ด้าน ตัวอย่างที่ชัดเจนมากที่สุดก็คือ ผู้หญิงในบทบาทของการเป็นแม่ในชีวิตประจำวัน โดยเห็นว่าในเชิงนโยบายรัฐมีส่วนเข้ามาช่วยเหลือได้มากในหลายๆ วิธีการซึ่งวิธีการหนึ่งก็คือ การจัดให้มีรัฐสวัสดิการที่จะช่วยเข้ามาแบ่งเบาภาระและลดผลกระทบที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงในเรื่องต่างๆ

การทำงานวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงมีส่วนเสริมพลังการรับรู้ในทางสาธารณะ ตัวอย่างงานของ วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์ (2563) ที่ชี้ให้เห็นว่าการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ที่ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัย จากแหล่งทุนต่างๆ หรือการทำงานร่วมกับศูนย์สตรีต่างๆ ที่มีโครงการด้านการพัฒนา โดยแหล่งทุนเหล่านี้ก็เป็นกำลังสำคัญในการเสริมสร้างพลังให้กับสตรี (Empowerment) อย่างไม่ตั้งใจ เกิดการเสริมพลังผู้หญิงในทางอ้อมเพราะเป็นการทำงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการนั้นมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาด้วย เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความไม่เป็นธรรม การเข้าถึงสิทธิ การถูกละเมิดสิทธิที่มีต่อสตรี ซึ่งเป็นการสร้างพลังแบบไม่รู้ตัวเพราะผู้ที่ให้ข้อมูลมีความรู้สึกถึงการมาให้กำลังใจ มีคนสนใจเรื่องราวของตนเอง หรือผู้หญิงที่เข้ามามีส่วนร่วมในส่วนอื่นๆ ก็มีพลังรู้สึกว่าตัวตนในสังคม วิสุทธิ์เห็นว่าการนำแนวคิดสตรีนิยมไปใช้ในการทำงาน ถ่ายทอดรูปแบบการทำงานผ่านเรื่องเล่า การเข้าไปทำงานกับผู้หญิงในพื้นที่ทำงานวิจัยหรือการศึกษาผู้หญิงในมิติต่างๆ เช่นผู้หญิงที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ มีความแตกต่างและเข้าถึงข้อมูลได้ยากมากกว่าผู้หญิงในสังคมทั่วไป สิ่งที่เห็นได้ชัดคือการเข้าไปทำโครงการต่างๆ กับกลุ่มสตรีทำให้สตรีรู้สึกมีตัวตนเห็นคุณค่าของตนเอง

เมื่อผู้หญิงมีพลังมากขึ้น ผู้หญิงก็หาพื้นที่การทำงานของตนเอง ญฐพงศ์ จิตกรนิรัตน์, คณินิจ มาชูชาติ และกอแก้ว วงษ์พันธ์ (2558) กล่าวถึงการฉกฉวยโอกาสของผู้หญิงที่มีอยู่ในสังคมเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนเอง ผู้หญิงได้ใช้ช่องว่างงานที่ผู้ชายมองข้ามและมองว่างานนั้นไม่ใช่งานผู้ชาย เช่น การเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน อสม. หรืองานกลุ่มแม่บ้านผู้หญิงได้ใช้ช่องว่างในการทำงานเพื่อสังคม การมองหากิจกรรมเล็กๆ ใกล้ตัวก่อนในการที่จะผลักดันตนเองสู่พื้นที่สาธารณะที่กว้างมากขึ้น นอกจากนี้ผู้หญิงยังได้รับโอกาสการทำงานจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าไปทำโครงการพัฒนาในพื้นที่ เช่นเดียวกับ เคท เกียร์ (2564) ที่อธิบายถึงผู้หญิงกับนโยบายรัฐในการเป็นผู้นำระดับหมู่บ้านในช่วงสำคัญของการเปลี่ยนแปลงของนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องสำหรับป่าไม้ไทย เห็นได้ชัดว่าโครงสร้างทางสังคมเป็นตัวกำหนด

บทบาทผู้หญิงที่ทำงานควบคู่กับนโยบายของภาครัฐ ผู้หญิงต้องเผชิญกับความท้าทายจากโครงสร้างทางสังคม จากที่ผู้หญิงมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลงานในครัวเรือนและดูแลลูก เมื่อเข้ารับตำแหน่งผู้นำในระดับชุมชน ผู้หญิงต้องทำงานนอกบ้านเพิ่มอีกหนึ่งงานและไม่ได้ละทิ้งงานในบ้านและการดูแลลูก บทบาทผู้นำชุมชนต้องมีการประสานงานและเข้าร่วมการอบรมและพัฒนาศักยภาพอยู่เสมอ งานบ้านและการดูแลลูกจึงต้องมีคนคอยช่วยเหลือและแบ่งเบาภาระ โครงสร้างทางสังคมสมัยใหม่มีส่วนในการกำหนดบทบาทหน้าที่การเป็นผู้นำหญิงได้รับการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระจากสามีและคนในครอบครัว เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้ผู้หญิงประสบผลสำเร็จในด้านการเป็นผู้นำหญิง งานชิ้นนี้เห็นได้ชัดว่าโครงสร้างทางสังคมมีส่วนสำคัญในการกำหนดบทบาทและการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในสังคม เมื่อครอบครัวเข้าใจและส่งเสริมผู้หญิงในงานด้านการพัฒนาผู้หญิงจะทำได้ดี การกำหนดนโยบายที่คำนึงถึงผู้หญิงให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมเป็นกลไกสำคัญมากในการให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในงานด้านการพัฒนา นอกจากนี้ งานของ Bhumkittipich et al. (2024) พบว่า โครงการของชุมชนมักเน้นบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิง ซึ่งสามารถส่งผลในเชิงบวกต่อความสามารถและความตระหนักรู้เกี่ยวกับการตัดสินใจด้านการดูแลสุขภาพ โครงการเหล่านี้อาจรวมถึงการฝึกอบรมและการศึกษาเกี่ยวกับความรู้ทางการเงิน การเป็นผู้ประกอบการ และทักษะความเป็นผู้นำ การเสริมพลังให้ผู้หญิงด้วยทักษะเหล่านี้จะทำให้พวกเธอมีความเป็นอิสระทางการเงินมากขึ้น และสามารถควบคุมชีวิตของตัวเองได้มากขึ้น รวมถึงการตัดสินใจด้านการดูแลสุขภาพด้วย เมื่อรวมกับการเข้าถึงบริการด้านการดูแลสุขภาพและการศึกษาเกี่ยวกับมาตรการป้องกันสุขภาพ ในการส่งเสริมการเสริมพลังผู้หญิงอย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดการกับความท้าทายเฉพาะที่ผู้หญิงเผชิญในสภาพแวดล้อมการทำงานที่แตกต่างกัน และให้การสนับสนุนและทรัพยากรที่จำเป็นแก่พวกเธอเพื่อให้บรรลุศักยภาพสูงสุด โดยเน้นย้ำถึงความสำคัญของการออกแบบ การแทรกแซง และหาโครงการที่เหมาะสมกับความต้องการเฉพาะของผู้หญิงที่มีอาชีพหลากหลาย ซึ่งจะช่วยส่งเสริมความเท่าเทียมทางเพศได้เป็นอย่างดี

สำหรับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประเทศไทย พบว่าการเสริมพลังผู้หญิงผ่านการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในการเมืองและการตัดสินใจในระดับเชื่อมกับกระแสการพัฒนาโลก โดยจะต้องไม่เป็นการส่งเสริมเฉพาะกลุ่มผู้หญิง แต่จะต้องทำความเข้าใจไประหว่างหญิงและชาย ให้เกิดการพึ่งพิงและผลซึ่งกันและกัน และต้องนำไปสู่การปฏิบัติจริง งานของ ถวิลวดี บุรีกุล และรัชวดี แสงหะหมัด (2559) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิงในประเทศไทยชี้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้หญิง ประกอบด้วย การเสริมสร้างคุณลักษณะที่สำคัญ เช่น ภาวะผู้นำ และการมีจิตอาสาทำงานเพื่อสังคม อย่างไรก็ตามการส่งเสริมความเท่าเทียมระหว่างชายหญิง โดยปัจจัยแรก

คือปัจจัยส่วนตัว ทักษะด้านการเป็นผู้นำ การศึกษา ความสนใจด้านการเมือง ความกล้า ถ้าหากส่วนตัวผู้หญิงไม่มีความรู้ความเข้าใจด้านการเมือง ไม่มีพลังในตัวเองก็ไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองได้ การเสริมพลังผู้หญิงจำเป็นจะต้องส่งเสริมตั้งแต่ในระดับปัจเจกบุคคลในส่วนของปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยแวดล้อม เริ่มมาตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรมประเพณี การยอมรับ และในระดับชาติ คือ นโยบายที่ส่งเสริมผู้หญิงให้มีส่วนร่วมทางการเมือง อย่างไรก็ตามการเสริมพลังผู้หญิงนั้นจะต้องได้รับการส่งเสริมในทุกๆ ภาคส่วน เช่น พรรคการเมือง องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานภาครัฐในระดับต่างๆ เพื่อที่จะเสริมพลังและผลักดันให้ผู้หญิงเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมือง และการเสริมพลังให้กับผู้หญิงนั้นจะต้องไม่เป็นการเสริมพลังให้กับกลุ่มผู้หญิงเท่านั้น ต้องเสริมพลังและสร้างความเข้าใจในสังคม เพื่อปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางสังคมให้ยอมรับในตัวของผู้หญิง ไม่มองผู้หญิงเป็นช้างเท้าหลังจะทำให้การเสริมพลังผู้หญิงมีประสิทธิภาพ ไม่เลือกปฏิบัติต่อผู้หญิงและมีความเสมอภาคระหว่างชายหญิงในสังคม

กล่าวได้ว่าการเสริมพลังผู้หญิงสร้างอำนาจในตัวตน มาจากจุดเริ่มต้นคือการส่งเสริมให้ผู้หญิงรู้ถึงสิทธิและกฎหมาย ผ่านด้านความรู้และการรณรงค์สื่อสารในรูปแบบต่างๆ ต่อมา มีการเสริมพลังให้กับผู้หญิงในด้านอื่นๆ เช่น ภาวะผู้นำ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชน การส่งเสริมให้มันักการเมืองหญิง เป็นต้น ผู้หญิงจะได้รับการเสริมพลังจากผู้ที่มียอำนาจมากกว่า อย่างเช่นในอดีตที่ผู้หญิงชนชั้นกลางและชนชั้นสูงเริ่มออกมาเคลื่อนไหวเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงชนชั้นรากหญ้าที่ได้รับความรุนแรงจากสังคม การเสริมพลังผู้หญิงนี้เป็นอีกทางหนึ่งที่จะทำให้ผู้หญิงมีอำนาจมีตำแหน่งแห่งที่ในสังคมมากขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่า การเสริมพลังผู้หญิงปรากฏอยู่อย่างน้อยสามลักษณะคือ 1) การเสริมพลังด้านวิชาการและกฎหมายที่ทำให้รู้ถึงสิทธิความเท่าเทียมและการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงผ่านการจัดทำโครงการต่างๆ อย่างเช่น ศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่มีทั้งโครงการวิจัยและทำงานด้านการฝึกอบรมให้ผู้หญิงรากหญ้า เช่น โครงการฝึกอบรมความเป็นผู้นำให้แก่สตรีชนบท โครงการฝึกอบรมอาสาสมัครกฎหมายเพื่อผู้หญิงในชนบทในช่วง พ.ศ.2543-2544 และสองการพัฒนาผู้หญิงที่เป็นผลพลอยได้จากการทำโครงการวิจัยอย่างมีส่วนร่วม ที่เป็นจุดเริ่มต้นการจุดประกายพลังในตัวของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงเห็นคุณค่าในตัวเอง 2) การเสริมพลังจากภาครัฐผ่านการส่งเสริมบทบาทผู้หญิงในนโยบายรัฐ และที่สำคัญคือ 3) การเสริมพลังภายในตัวของผู้หญิงเอง อย่างเช่น ในกรณีที่ผู้หญิงได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐ ที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีพของผู้หญิง เมื่อผู้หญิงไม่ได้รับความเป็นธรรม วิถีชีวิตของผู้หญิงถูกทำลาย ดังนั้น ผู้หญิงเหล่านี้จึงต้องออกมาต่อสู้ต่อรองกับภาครัฐในด้านต่างๆ เพื่อสิทธิของตัวเอง ด้วยการทำงานร่วมกับภาคส่วนอื่นๆ เห็นได้จากการรวมกลุ่มเครือข่ายผู้หญิงอีสาน ที่เรียกร้องในการการสร้างยอมรับและเพิ่มการมีส่วนร่วมการมีอำนาจในการตัดสินใจของผู้หญิงและผู้มีความหลากหลายทางเพศในการพัฒนา การส่งเสริมด้านสิทธิ

และแก้ไขความไม่เป็นธรรมต่างๆ รวมทั้งพัฒนาศักยภาพผู้หญิงและผู้มีความหลากหลายทางเพศ ทั้งระดับบุคคล และองค์กร เป็นต้น (เครือข่ายผู้หญิงอีสาน, 2563) ในแง่นี้สอดคล้องกับที่ Rowlands (1997) เห็นว่าการเสริมพลังที่แท้จริงต้องทำให้ผู้หญิงสามารถควบคุมทรัพยากรและกำหนดวาระของตนเองได้อย่างอิสระ ซึ่งไม่ใช่แค่การเข้าถึงทรัพยากรเท่านั้น แต่ต้องหมายถึงการมีอำนาจในการตัดสินใจและการต่อรองในระบบเศรษฐกิจและสังคมด้วย เช่น การจัดตั้งองค์กรของผู้หญิงและการทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในการกำหนดนโยบายสาธารณะมากขึ้น

เมื่อวิเคราะห์นโยบายการพัฒนาผู้หญิงของรัฐไทยในแต่ละช่วงเวลา พบว่ามีผลกระทบต่อบทบาทและสถานะของผู้หญิงในหลายด้าน โดยในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนา นโยบายส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและการศึกษา โดยมักจะไม่ได้คำนึงถึงมิติทางเพศอย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม เมื่อประเทศไทยเริ่มเข้าร่วมข้อตกลงระหว่างประเทศ เช่น ข้อตกลง CEDAW และ SDGs นโยบายที่มุ่งเน้นการส่งเสริมความเสมอภาคทางเพศเริ่มได้รับการกำหนดอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลให้ผู้หญิงได้รับการส่งเสริมที่มากขึ้นในด้านการศึกษา การจ้างงาน และการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง อย่างไรก็ตาม นโยบายของรัฐไทยหลายฉบับยังคงอยู่ในกรอบของแนวคิด WID (Women in Development) ที่เน้นการให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจและสังคม แต่ไม่ได้ปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจทางเพศให้เกิดความเป็นธรรมอย่างแท้จริง เช่น การส่งเสริมให้ผู้หญิงมีอาชีพเสริม หรือสนับสนุนบทบาทในครัวเรือนมากกว่าการสร้างพลังอำนาจในการตัดสินใจและต่อรองกับระบบที่กดขี่ ตัวอย่างเห็นได้จากงานของ ปิยะนุช เรืองโพธิ์ และเดชทัช คลายโสภณ (2560) ที่สะท้อนการดำเนินงานกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี ว่ากฎเกณฑ์และกฎระเบียบที่ตั้งขึ้นทำให้ผู้หญิงส่วนหนึ่งถูกกีดกันจากการพัฒนาทำให้เข้าไม่ถึงแหล่งเงินทุน โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายที่ต้องไปทำงานต่างจังหวัด ในแง่นี้สอดคล้องกับงาน Rowlands (1997) วิจัยว่างานพัฒนาแบบดั้งเดิมมักเป็นการ “เสริมพลัง” อย่างผิวเผิน กล่าวคือ ผู้หญิงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบรรลุเป้าหมายของโครงการพัฒนา โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างอำนาจทางสังคมที่เป็นสาเหตุของการกดขี่และความไม่เท่าเทียมทางเพศในระยะยาว และยังสอดคล้องกับ Moser (1989) ที่เห็นว่าไม่ควรใช้วิธีการที่ไม่เพียงแต่แก้ไขปัญหาคความยากจนของผู้หญิงอย่างเดียว แต่ต้องเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่กดขี่ สนับสนุนการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในกระบวนการตัดสินใจทางเศรษฐกิจและการเมือง นอกจากนี้ ในด้านการคุ้มครองสิทธิของผู้หญิง แม้จะมีกฎหมายที่เอื้อต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เช่น กฎหมายความรุนแรงในครอบครัว กฎหมายแรงงานที่ให้โอกาสเท่าเทียมกัน แต่ในทางปฏิบัติ ผู้หญิงจำนวนมากยังเข้าไม่ถึงความช่วยเหลือจากรัฐ ซึ่งอาจเกิดจากการขาดการตระหนักรู้เกี่ยวกับสิทธิของตนเองหรือยังขาดพลังอำนาจที่เพียงพอ

พอที่จะออกจากระบบสังคมที่กดทับผู้หญิงไว้ และโดยเฉพาะนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิงมักเน้นไปที่การเพิ่มบทบาททางเศรษฐกิจ เช่น การให้เงินทุนสนับสนุน แต่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับ พลังอำนาจภายใน (Power within) หรือการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดการเสริมพลังผู้หญิง การเสริมพลังผู้หญิงทั้งในตัวตนและการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมและการเมืองจึงเป็นเรื่องที่ต้องกระตุ้นการตระหนักรู้ทั้งในตัวผู้หญิงเองและสังคมในวงกว้างอย่างต่อเนื่อง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กนกวรรณ มะโนรมย์. (2564). *อีสานหลังการพัฒนา: ทันทสมัย ไคแห่ แต่บ่คัก*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). หจก. วนิตการพิมพ์.
- กรมกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2566). *แผนปฏิบัติการด้านการพัฒนาสตรี (พ.ศ. 2566–2570)*.
<https://www.dwf.go.th/contents/69608>
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. (2561). *ประวัติกระทรวง*. https://www.m-society.go.th/news_view.php?nid=4
- กิติมา ขุนทอง. (2567). ภูผายอดด้าว: กบฏความยากจนจากความทุกข์ทนในการต่อสู้ยาวนานกับอุตสาหกรรมเหมืองแร่หิน ของกลุ่มอนุรักษ์เขาเหล่าใหญ่-ผาจันได. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 20(1), 163-187.
- เชมภัทร ทฤษฎีคุณ. (2565). *เศรษฐกิจที่คิดคำนึงถึงผู้หญิง: มองเรื่องของผู้หญิงในระบบเศรษฐกิจไทย*. สถาบันปรีดี พนมยงค์. <https://pridi.or.th/th/content/2022/08/1194>
- คณะกรรมการการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.). (2540). *แผนพัฒนาสตรีในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540–2544)*. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.).
- เคท เกียร์. (2564). *การมีส่วนร่วมของผู้หญิงสำหรับการเป็นผู้นำระดับหมู่บ้านในช่วงสำคัญของการเปลี่ยนแปลงของนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องสำหรับป่าไม้ไทย*. RECOFTC.
<https://www.recoftc.org/thailand/stories-1>
- เครือข่ายผู้หญิงอีสานร่วมส่งเสียงขอพื้นที่เสมอภาค-เพิ่มอำนาจมีส่วนร่วม-คุ้มครองนักต่อสู้. (2563, 8 มีนาคม). *ไทยโพสต์*. <https://www.thaipost.net/main/detail/59170>
- ณัฐพงศ์ จิตรนิรัตน์, คณินิจ มากชูชิต และ กอแก้ว วงษ์พันธุ์. (2558). ผู้หญิงชายแดนใต้: ม่านมลายูและการฝ่าผ่าน. *วารสารปาริชาติ มหาวิทยาลัยทักษิณ*, 27(2), 10-23.
- ดวงหทัย บุรณเจริญกิจ. (2560). *แนวคิดสตรีนิยมและขบวนการทางสังคมของผู้หญิงในประเทศไทย: วิเคราะห์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ข้อถกเถียงและยุทธศาสตร์*. มูลนิธิฟรีดริช เอแบร์ท. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/thailand/13364-20170526.pdf>
- ถวิลวดี บุรีกุล และ รัชวดี แสงหะหมัด. (2559). การเสริมพลังของผู้หญิง ในการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประเทศไทย. *วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 17(2), 63-83.

- หุติยาภรณ์ ภูมิดอนมิ่ง. (2564). แม่หญิงเห็ดปลา เรื่องเล่าของอาหาร บ้านและชีวิตสตรีเพศแห่งลุ่มน้ำสงคราม. *วารสารจุดยืน*, 8(2), 4-22.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์. (2561). *การศึกษาของผู้หญิง: ตัวตนและพื้นที่ความรู้*. หจก.วนิดาการพิมพ์.
- นงเยาว์ เนาวรัตน์. (2565). สตรีศึกษาหัวเมืองเชียงใหม่: ต้นไม้ข้างรั้ว. *วารสารจุดยืน*, 9(1), 3-23.
- ปิยะนุช เรืองโพน และ เตชทัช คลายโสภณ. (2560). กองทุนพัฒนาบทบาทสตรี: ความสำเร็จและความท้าทายในการนโยบายไปปฏิบัติ. *วารสารศิลปศาสตร์และวิทยาการจัดการ*, 4(7), 54-71.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2541). ข้อวิพากษ์ 7 บทความ 6 ผู้เขียน ว่าด้วย ผู้หญิงอีสาน: ทางเลือกและศักยภาพ. ใน ธนะจักร เย็นบำรุง (บ.ก.), *ผู้หญิงอีสาน: ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา* (น. 1-13). สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พงษ์เทพ บุญกล้า, วรณภา วงษ์พินิจ และ กนกวรรณ มะโนรัมย์. (2564). สตรีนิยมนิเวศวิทยาการเมือง เชื้อนผู้หญิง และภูมินิเวศป่าบุ่งป่าทาม ในลุ่มน้ำมูลตอนกลาง. *วารสารจุดยืน*, 8(1), 55-86.
- ฟ้ารุ่ง มีอุตร และ ธัญวดี กำจัดภัย. (2566, 17-18 สิงหาคม). ผู้นำสตรี: หุ่นส่วนสำคัญในการพัฒนาชุมชน กรณีศึกษาผู้ใหญ่บ้านหญิงหมู่บ้านนางา จังหวัดพิษณุโลก [เอกสารนำเสนอ]. ใน *รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติและระดับนานาชาติ (NIC-NIDA Proceeding 2023)* (น. 1-16). สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, กรุงเทพฯ.
- ภาวิณี เจริญโร, สุพัฒพงศ์ แยมอิม และ วาสนา จาตุรัตน์. (2565). *การยอมรับบทบาทผู้นำสตรีในบริบทของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรณีศึกษา: ในตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. [การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี]. SRU IR. <http://ir.sru.ac.th/handle/123456789/975>
- มันทนา สามารถ. (2541). กลยุทธ์ในการเพิ่มจำนวนสตรีในองค์การบริหารส่วนตำบล. ใน ธนะจักร เย็นบำรุง (บ.ก.), *ผู้หญิงอีสาน: ทางเลือก ศักยภาพและแนวทางการพัฒนา* (น. 1-45). สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- รวินทร์ คำโพธิ์ทอง. (2566). *สิทธิมนุษยชน ความเสมอภาคระหว่างหญิง-ชาย และสิทธิความหลากหลายทางเพศในรัฐธรรมนูญไทย*. สถาบันปรีดี พนมยงค์. <https://pridi.or.th/th/content/2023/01/1384>
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2540, 11 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก. หน้า 1-99.

- วิสุทธิ เหล็กสมบูรณ์. (2563). มุมมองสตรีนิยม กับการทำงานภาคประชาชน: บทเรียนจากภาคสนาม. *วารสารจุดยืน*, 7(1), 51-67.
- ศูนย์วิจัยและสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน. (2567). *ชื่อเป้าหมายย่อยและตัวชี้วัด*. <https://www.sdgmove.com/sdg-101/>
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (บ.ก.). (2558). *โศกนาฏกรรมอีสาน*. ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. <http://book.culture.go.th/research/isan/files/assets/common/downloads/publication.pdf>
- สำนักงานกองทุนพัฒนาบทบาทสตรี. (ม.ป.ป.). *ความเป็นมา สกส*. <http://www.womenfund.in.th/about-womenfund/history.html>
- สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว. (2550). *แผนพัฒนาสตรีในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ.2550-2554)*. สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ชาติ. (2561). *ยุทธศาสตร์ชาติ พ.ศ.2561-2580 (ฉบับย่อ)*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2519). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สี่ พ.ศ.2520-2524*. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3779
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2524). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ห้า พ.ศ.2525-2529*. https://nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3780
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2529). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หก พ.ศ.2530-2534*. https://nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3781
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2534). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เจ็ด พ.ศ.2535-2539*. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3782
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2539). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่แปด พ.ศ.2540-2544*. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3783
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2544). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่เก้า พ.ศ.2545-2549*. https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=3784

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบ พ.ศ.2550-2554*. https://www.nesdc.go.th/download/article/article_20160323112418.pdf
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบเอ็ด พ.ศ.2555-2559*. สืบค้นจาก <https://www.nesdc.go.th/download/article/article20160323112431.pdf>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2559). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสอง พ.ศ. 2560-2564 และ 2565*. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=6422
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). *รายงานความก้าวหน้าเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย พ.ศ.2559-2563*. สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่สิบสาม พ.ศ.2566-2570*. https://www.nesdc.go.th/article_attach/article_file_20230307173518.pdf
- สุมนา อินทร์คำน้อย, จารุวรรณ ข้าเพชร และ วรรณภา ชำนาญกิจ. (2543). *งานวิจัยด้านสตรีศึกษาในประเทศไทย*. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สุริยา สมุทคุปต์ และ พัฒนา กิติอาษา. (2543). *ผ้าขาวม้า ย่อม ว่าว: ความเรียงว่าด้วยร่างกาย อัตลักษณ์ และพื้นที่ในวัฒนธรรมไทย*. สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.

ภาษาอังกฤษ

- Abebe, O. J. (2015). The Role of Gender in Enhancing the Development Agenda of Any Country. *SSRN Electronic Journal*, 1-7. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2847910>
- Bhumkittipich, P., Siramaneerat, I., Iamsomboon, N., & Bhumkittipich, K. (2024). Multiple Classification Analysis (MCA) of Key Factors Affecting Women's Empowerment through health decision making in Remote Area of Thailand. *Journal of Health Research*, 38(3), 222-230.

- Chowdhury, E. H. (2016). Development. In Lisa Disch & Mary Hawkesworth (Eds.), *The Oxford Handbook of Feminist Theory* (pp. 143-163). Oxford University Press.
- Friedmann, J. (1992). *Empowerment: The Politics of Alternative Development*. Blackwell Publishers Inc.
- Kabeer, N. (1994). *Reversed Realities: Gender Hierarchies in Development Thought*. Verso Books.
- Johnsson-Latham, G. (2010). Power, Privilege and Gender as Reflected in Poverty Analysis and Development Goals. In Sylvia H. Chant (Ed.), *The International Handbook of Gender and Poverty* (pp. 41-46). Edward Elgar Publishing.
- Miller, C. & Razavi, S. (1995). *From WID to GAD: Conceptual Shifts in the Women and Development Discourse*. UNRISD Occasional Paper, No. 1, United Nations, Research Institute for Social Development (UNRISD).
- Moghadam, V. (2018). Woman and Development. *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.362>
- Moser, C. (1989). Gender Planning in the Third World: Meeting Practical and Strategic Gender Needs. *World Development*, 17(11), 1799-1825.
- Rowlands, J. (1997). *Questioning Empowerment: Working with Women in Honduras*. Oxfam.
- Scheyvens, R. (2020). Empowerment. In Audrey Lynn Kobayashi (Ed.), *International Encyclopedia of Human Geography* Volume 4 (2nd ed., pp. 115-122). Elsevier.
- Somsawasdi, V. (2004). Thailand. In Philip Bergstrom (Ed.), *Women's/gender Studies in Asia-Pacific* (pp. 217-164). UNESCO Bangkok, Thailand.